

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

Ж. БАЛАСАГЫН атындагы КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

**Б. ОСМОНОВ АТЫНДАГЫ ДЖАЛАЛ – АБАД МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ИИМинин МИЛИЦИЯНЫН
ГЕНЕРАЛ-МАЙОРУ Э.А. АЛИЕВ атындагы АКАДЕМИЯСЫ**

Д 12.23.668 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК: 343.9:347.918 (575.2) (04)

Кыргызбаева Гүлшайыр Акматжановна

**Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүнүн
кылмыш-жаза процессиндеги медиация институту**

12.00.09 – кылмыш-жаза процесси, криминалистика; ыкчам-издөө
ишмердүүлүк

юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
авторефераты

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик юридика институтунун кылмыш-жаза укугу жана процесси кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Токторов Эгемберди Самидинович

юридика илимдеринин доктору, доцент,
Ош мамлекеттик университетинин кылмыш-жаза
укугу жана процесси кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Бегалиев Ернар Нурланович

юридика илимдеринин доктору, профессор
Казахстан Республикасынын Жогорку Соттор
кеңешинин мүчөсү

Жамшитов Алмаз Жанышбекович

юридика илимдеринин кандидаты,
Кыргыз Республикасынын Ички иштер
министрлигинин республикалык окуу борборунун
Административдик тармактар циклынын башчысы,
милициянын полковниги

Жетектөөчү мекеме:

Казахстан Республикасынын ИИМнин Ш.Кабылбаев
атындагы Костанай Академиясынын кылмыш-жаза
аткаруу укугу кафедрасы дайындалсын. (110005,
Казахстан Республикасы, Костанай шаары, Абай
проспектиси, 11)

Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университети, Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университети, жана Кыргыз Республикасынын Ички иштер министрлигинин милициянын генерал-майору Э. А. Алиев атындагы Академиясына караштуу юридика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн Д 12.23.668 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: 720033, Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Киев, көчөсү 132; конференц-зал (209-ауд.). Видеоконференцияга шилтеме: <https://vc.vak.kg/b/122-sts-081-13b>

Диссертациялык иш менен Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин А. Табалдиев атындагы (Бишкек ш., Жибек Жолу көч., 394), Б. Осмонов атындагы Жалал-Абад мамлекеттик университетинин (Жалал-Абад ш., Ленина көч., 47) жана Кыргыз Республикасынын ИИМинин милициянын генерал-майору Э.А. Алиев атындагы Академиясынын (Бишкек ш., Ч. Валиханов көч., 1 «А») китепканаларынан, ошондой эле диссертациялык кеңештин <https://vak.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын «27» августунда жөнөтүлдү.

Диссертациялык кеңештин

окумуштуу катчысы,

юридика илимдеринин доктору, доцент

Абдукаримова Н. Э.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөө темасынын актуалдуулугу. Азыркы кылмыш-жаза сот өндүрүшү азыркы учурда КМШ өлкөлөрүнүн жазык сот өндүрүшүнө киргизүү боюнча барган сайын жактырылып жаткан учурдагы салттуу форма менен жаңы укуктук институттардын ортосундагы эң оптималдуу катышты аныктоо боюнча издөө процессинде турат.

КМШ өлкөлөрүндө жүргүзүлгөн жана жүргүзүлүп жаткан кылмыш-жаза мыйзамдарын реформалоонун натыйжалары мыйзам чыгаруучулардын жалпы дүйнөлүк тенденциялардын контекстинде юридикалык келишпестиктерди жана талаш-тартыштарды чечүү боюнча кыйла натыйжалуу механизмдерди издөө жолу менен кылмыш-жаза сот өндүрүшүн гумандаштырууга умтулгандыгын айгинелейт. Кылмыш-жаза куугунтуктоонун альтернативаларын акырындык менен “процессуалдаштыруу” биз КМШ өлкөлөрүндө байкай турган кийинки парадигматикалык трансформацияларды кабыл алууну талап кылды.

Мамлекеттердин кылмыш-жаза укуктук саясатынын кризиси, атап айтканда анын репрессиялык мүнөзү, илимий юридикалык коомчулукта калыбына келтирүүчү сот адилеттигин киргизүү зарылдыгы жөнүндө кеңири талкууну жана жоопту алып келерин моюнга алуу керек, ал кылмыш-жаза иштеринин айрым категориялары боюнча кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн салттуу жазалоочу моделине альтернатива болуп калат.

Ошондуктан, акыркы он жылдыктарда пайда болгон, “калыбына келтирүүчү юстиция концепциясы” деп аталган сот адилеттигинин жаңы парадигмасы төмөнкү себептерден улам КМШ өлкөлөрүндө кылмыш-жаза процессинин өнүгүүсүнүн заманбап тенденцияларынын контекстинде мыйзам ченемдүү процесс болуп калды: *биринчиден*, кылмыш – жаза процесси укук колдонуу ишмердүүлүгүнүн маанилүү түрлөрүнүн бири болуу менен коомдун жана мамлекеттин өнүгүү деңгээлин, анын ичинде конкреттүү коомдук-тарыхый шарттарды чагылдырат, ошондуктан ал убакыттын өтүшү менен коомдук турмуштун заманбап талаптарына жана шарттарына баш ийүү менен түрлөргө дуушар болот. *Экинчиден*, коомдун өнүгүшүнүн ар бир этабына өзүнчө алынган деңгээлде гана эмес, ошондой эле мамлекеттердин топторунун деңгээлинде кылмыш – жаза процессин реформалоонун белгилүү бир тенденциялары мүнөздүү, анткени КМШнын бүткүл мейкиндиги үчүн актуалдуу чакырыктарга адекваттуу жооп болуп саналат. *Үчүнчүдөн*, КМШ өлкөлөрүндө кылмыш – жаза процессин өнүктүрүүнүн заманбап тенденциялары укуктук доктриналарда да, мыйзамдарда да чагылдырылат, алар ар кандай эл аралык уюмдар тарабынан кабыл алынган жана каралып жаткан мамлекеттердин кылмыш – жаза сот өндүрүшү жаатындагы улуттук мыйзамдарын өнүктүрүүгө таасир эткен эл аралык актыларда бекемделет. *Төртүнчүдөн*, болуп жаткан социалдык-экономикалык реформалар, жаңы технологиялардын өнүгүү темпинин тездеши жана башка бир катар жагдайлар кылмыштуулуктун жогорку деңгээлинин

фонунда кылмыштуу коомдоштукка каршы аракеттенүү чөйрөсүндө мамлекет таянган формаларга таасир этүүдө. *Бешинчиден*, кылмыштуулуктун жогорку деңгээли кылмыш – жаза процессинин өзгөрүшүнө гана таасир этпестен, практика туш болгон белгилүү бир көйгөйлөр, анын ичинде жабырлануучулардын инсандык укуктарын камсыз кылууга жана аларга криминалдык жосундар келтирген зыяндын ордун реалдуу толтурууну камсыз кылууга тиешелүү көйгөйлөр дагы таасир этет.

Калыбына келтирүүчү сот адилеттигинин максаттарына жана формаларына жетишүү боюнча маанилүү жана салыштырмалуу жаңы ыкмалардын бири болуп медиация институту саналат, ал өзүнө кылмыш-жаза укуктук келишпестиктин тараптарын элдештирүү боюнча медиациялык жол-жоболорду ишке ашыруунун толук кандуу механизмин камтыйт.

Бир катар КМШ өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучулары жарыялаган кылмыш – жаза процессинин атаандаштыгы, мамлекеттик жана сот тутумунун көйгөйлөрү, бүтүндөй коомдо келишпестиктин жогорку деңгээлинин фонунда чыр-чатактарды жөнгө салууда жазалоочу ыкмаларды колдонууну кайра баалоого жана жазаны гана колдонууга объективдүү муктаждык, бул кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын жана укук колдонуучулардын терс маанайын жогорулатууга өбөлгө болоорун эске алуу керек жана төмөнкүлөрдү талап кылат: 1) өзүн-өзү жөнгө салуу механизмдин активдүү киргизүү, анын ичинде жарандык коом институтун мамлекеттик органдар тарабынан айрым чөйрөлөрдө өзүнүн ыйгарым укуктарынын бөлүгүн өткөрүп берүү; 2) потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрдү кайра карап чыгуу: а) жүрүм-турум эрежелерин өз алдынча аныктоого, ошондой эле алардын сакталышына көзөмөлдү жүзөгө ашыруу; б) өзүнүн укуктук статусун толук өлчөмдө ишке ашыруу; в) карама-каршы келген тараптын пикир келишпестиктерди жөнгө салуу ыкмасын тандоо укугу (б. а. “плюралисттик” ыкманы колдонуу); г) келтирилген зыянды компенсациялоого; д) катышуу жана медиациялык макулдашуунун шарттарын сунуш кылуу.

Процессуалист-окумуштуулар коомдун жана мамлекеттин өнүгүү талаптарына жана шарттарына баш ийип, кылмыш-жаза куугунтугуна прогрессивдүү альтернатива болуп саналган медиация институтунун теориялык моделин андан ары өнүктүрүүнү улантуусу акылга сыярлык.

КМШ өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө таасирдүү, толук кандуу жана илимий жактан негизделген механизмди түзүү зарылчылыгы өзгөчө актуалдуу болуп саналат, анда аталган институтту ишке ашырууга ар кандай мамилелер гана эмес, каралып жаткан диссертациялык иште өзүнүн чечилишин талап кылган көйгөйлөрдүн бүтүндөй катмары байкалат. Бул жагдайлар изилдөө темасын тандоого алып келди.

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү же илимий мекемелер

жүргүзгөн негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Сунушталган диссертациялык изилдөө автордун демилгелүү иши болуп саналат.

Изилдөөнүн максаты и милдеттери. Диссертациялык изилдөөнүн *максаты* КМШнын айрым өлкөлөрүндө тараптардын медиация институтун имплементациялоо өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ортосундагы кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди чечүү боюнча медиациялык процедураларды жүргүзүүнүн натыйжалуу механизм, ошондой эле азыркы этапта медиация институтун өркүндөтүү боюнча илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу болуп саналат. Изилдөөнүн максатына ылайык төмөнкү *милдеттер* коюлган:

1. сот адилеттигинин заманбап парадигмасы позициясынан калыбына келтирүүчү медиация концепциясына талдоо жүргүзүү;
2. КМШнын айрым өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза сот өндүрүшүнө медиация институтун киргизүүнүн абалын жана өбөлгөлөрүн иликтөө;
3. чет мамлекеттердин кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиацияны колдонуунун абалын жана заманбап тенденцияларын изилдөө;
4. кылмыш – жаза сот өндүрүшүндө тараптардын ортосундагы кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүүдө медиациянын доктриналык принциптерине заманбап теориялык көз караштарды жана маңызын ачуу;
5. каралып жаткан өлкөлөрдө колдонулуп жаткан кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын контекстинде медиативдүү жол-жоболорду өткөрүүнүн процесстик тартибинин өзгөчөлүктөрүнө талдоо жүргүзүү;
6. медиация жүргүзүүдө кылмыш-жаза процессинин негизги катышуучуларынын функционалдык ролун жана юридикалык талаш-тартыштарды жөнгө салуу боюнча адвокаттын ордун кароо.

Иштин илимий жаңылыгы диссертациялык иш биринчи комплекстүү изилдөөлөрдүн бири экендиги менен шартталган, анда калыбына келтирүүчү юстиция концепциясынын теориясынын негизинде аны өнүктүрүүнүн заманбап тенденцияларынын контекстинде медиациянын укуктук институту жана КМШнын айрым өлкөлөрүндө колдонулуп жаткан кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын салыштырма анализи берилген.

Диссертациялык изилдөөдө автор тарабынан түзүлгөн төмөнкү теориялык жоболор да илимий жаңылыкка ээ:

1. төмөнкү терминологиялык түшүнүктөрдүн маңызына жана белгилерине автордук көз караш берилген: “калыбына келтирүү юстициясы”, “медиация” (кеңири мааниде); “медиация” (кылмыш-жаза процессинде); “медиативдүү макулдашуу”; “медиативдүү жол-жобо”;
2. изилдөөнүн төмөнкү натыйжалары баяндалган: а) калыбына келтирүүчү юстициянын негизги концепциялары жана анын колдонмо аспектиери, анын ичинде кылмыш – жаза процессинде актуалдуу көйгөйлөрдү чечүүдө калыбына

келтирүүчү медиациянын орду; б) - калыбына келтирүүчү юстиция концепциясынын пайда болушунун негизги өбөлгөлөрүнө; - анын маңызына; - бул толуктоочу концепциянын базиси болуп саналган негиз салуучу жоболорго; - калыбына келтирүүчү юстициянын негизги артыкчылыктуу милдеттерине автордук мамиле көрсөтүлгөн;

3. Кыргыз Республикасы, Казакстан Республикасы, Россия Федерациясы жана Беларусь Республикасы үчүн мүнөздүү болгон медиация институтун өнүктүрүүнүн заманбап тенденцияларына жана көйгөйлөрүнө автордук көз караш берилген;

4. психология, саясат таануу, социалогия, юридикалык илимдер сыяктуу илимдерди колдонуу менен медиацияны камсыз кылууда маанилүү роль ойногон негизги илимий багыттар негизделген;

5. автор тарабынан медиациянын учурдагы моделдерине жана алардын мазмунуна карата өзүнүн көз карашы комплекстүү позициялардан баяндалган (алар: калыбына келтирүүчү медиация; баалоочу медиация; трансформациялык медиация, директивдүү медиация жана фасилитативдик медиация);

6. бир катар чет мамлекеттердин кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиацияны укуктук жөнгө салууга комплекстүү сын талдоо жүргүзүүнүн негизинде КМШнын айрым өлкөлөрү үчүн алгылыктуу болгон келишпестикти жөнгө салуу механизминин негизги спектрлерине автордук көз караш баяндалган, анын ичинде мыйзамдарга киргизилиши мүмкүн болгон сунуштар берилген, ошондой эле каралып жаткан мамлекеттерде жалпысынан медиация институтун андан ары өнүктүрүүгө өбөлгө түзүлөт;

7. КМШ өлкөлөрүндө медиация институтунун мүнөздүү белгилерине жана өнүгүү тенденцияларына автордук мамиле, ошондой эле кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди чечүүдө медиациялык жол-жоболорду ишке ашыруунун натыйжалуулугун жогорулатуу боюнча негизги багыттарга автордук көз караш баяндалган;

8. КМШнын айрым өлкөлөрүндө медиацияны киргизүү үчүн негизги өбөлгөлөр, ошондой эле медиациялык жол-жоболордун маңызын, максатын тереңирээк түшүнүү, ошондой эле ыкмаларын жана спецификасын ачуу үчүн негиз болуучу принциптер жана аларды классификациялоо негизделген;

9. жазык процессинде медиация институтунун жалпы концепциясына жана анын түзүүчүсүнө автордук көз караш берилген, тактап айтканда: а) медиация түшүнүгү жана маңызы; б) медиация институтунун негизги маңызы; в) медиациянын максаты жана милдеттери; г) кылмыш-жаза процессуалдык иштин негизин түзүүчү принциптердин маңызы, алар медиация институтунун бүтүндөй концепциясын калыптандырууда маанилүү роль ойнойт;

10. медиациянын процессуалдык жол-жоболорунун тартибинин өзгөчөлүктөрүнө карата автордук позиция баяндалган, алар медиациянын милдеттерин ишке ашырууда эске алынууга тийиш, аларды процессуалдык

тариздөө, ошондой эле медиациялык жол-жоболорду жүргүзүү мүмкүн болгон шарттар;

11. негизги автордук мамилелер аргументтелген: а) медиациянын моделин тандоодо талап кылынган, ошондой эле медиациялык жол-жоболордун эң кеңири таралган баскычтары баяндалган, б) кылмыш-жаза процессинде калыбына келтирүүчү медиация жол-жоболорунун программаларын колдонуунун өзгөчөлүктөрүнө өз көз карашы берилген;

12. медиация модели төмөнкүлөрдү ырастайт: а) социалдык-маданий өз ара аракеттенүүдө келишпеген тараптардын ортосундагы коммуникацияны башкаруунун өзгөчөлүктөрүн чагылдырат; б) кесипкөй инструменттердин жана аларды чечүү боюнча жаңылыктардын үлгүлөрүнүн жардамы менен ар кандай келишпестик кырдаалдарда коммуникативдик өз ара аракеттенүүнү практикалык башкаруунун бирдиктүү концепциясы катары; в) медиациянын моделине жараша операциялык максат, келишпестикти чечүү процессинде пайдаланылуучу стратегиялык жана тактикалык ыкмалар, ошондой эле медиациянын субъекти менен келишпестиктин тараптарынын ортосундагы коммуникацияны уюштуруудагы маанилүү өзгөчөлүктөр аныкталат; г) медиациянын ар кандай моделдеринин учурдагы концепциялары өз ара аракеттенүү процессинде бири-бирине коюлушу мүмкүн, ошондуктан алардын дифференциациясы көбүнчө шарттуу мүнөздө болот.

13. автор медиация жол-жобосун жүзөгө ашырууда медиатордун негизги функцияларын бөлүп көрсөткөн, ошондой эле кылмыш-жаза процессинин негиз салуучу субъектисинин бири катары адвокаттын медиациялык ишинин артыкчылыктуу мазмундук түзүүчүсү чагылдырылган;

14. кылмыш - жаза процессинин соттук баскычтарында келишпестиктин тараптарынын жарашуу укуктук мамилелеринин жалпы негизги субъектиси болуп саналган сот органдарынын функциялары, укуктары жана милдеттери баяндалган, ошондой эле прокурорго медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүү функциялары жүктөлбөй турган негизги жагдайлар далилденген жана баяндалган;

15. автор тарабынан медиациялык жол-жоболордун катышуучусу катары сотко чейинки өндүрүш органдарына жүктөлүүгө тийиш болгон функциялар бөлүнүп берилген жана жабырлануучуларга карата медиациянын калыбына келтирүү процессин ишке ашыруу зарылдыгы негизделген;

16. КР КЖПКнин 59-беренесине мыйзамдык деңгээлде өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарылдыгына автордук көз караш берилген.

Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси изилдөөнүн жүрүшүндө алынган илимий натыйжалар жана сунуштар менен аныкталат, алар:

1. медиациянын маңызына карата заманбап мамиле жөнүндө, медиациянын доктриналык принциптери жөнүндө сунуштамаларды кылмыш-жаза

процессинин алкагында олуттуу түрдө кеңейтет жана тутумдаштырат, ал эми кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга сунушталган мыйзамдык сунуштар КМШ өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучуларына кылмыш-жаза сот өндүрүшүн ишке ашыруунун максаттарын эске алуу менен медиаторлордун элдештирүү ишин өркүндөтүүгө мүмкүндүк берет;

2. берилген практикалык сунуштамалар юридикалык талаш-тартыштарды жөнгө салуу жана жарашуу жол-жоболорун жүзөгө ашыруу боюнча медиаторлордун, адвокаттардын ишинде колдонулушу мүмкүн;

3. иштелип чыккан сунуштамалар медиация жол-жоболоруна тартылган жана альтернативдүү кылмыш-жаза куугунтуктоонун алкагында чечим кабыл алган кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн башка активдүү катышуучуларынын ишин оптималдаштырууга мүмкүндүк берет;

4. баяндалган теориялык жоболор жана көйгөйлөрдү чечүүнүн сунушталган варианттары төмөнкүлөрдү колдонсо болот: а) дисциплиналарды окутууда: “Кылмыш – жаза процессуалдык укук”, “Психология”, “Адвокатура”, “Укук коргоо органдары”; б) сотко чейинки өндүрүш органдарынын, прокуратуранын жана соттун кызматкерлеринин, адвокаттардын квалификациясын жогорулатуу үчүн; в) медиаторлордун курстарында окуп жаткандар; г) медиация процессине тартылган адамдар үчүн окуу-методикалык материалдарды даярдоо үчүн, ошондой эле ушул көйгөй менен алектенген изденүүчүлөрдүн илимий иштери үчүн.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Төмөнкү терминологиялык түшүнүктөрдүн түшүнүгүнө жана маңызына автордук мамилелер каралган:

1.1. калыбына келтирүү юстициясы – бул кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн салттуу концепциясына альтернатива болбогон толуктоочу түшүнүк жана ал кылмыш – жаза сот өндүрүшүнө бирдиктүү мамиле жасоодо айрым учурларда жетишүү кыйын болгон маселелерди чечүүгө багытталган. Мында колдонуудагы кылмыш – жаза процессин алмаштырбастан, чечилүүчү милдеттердин параметрлерин кеңейтүүгө мүмкүндүк берүүчү институттарды бекитүү мыйзам чыгаруучулардан талап кылынат;

1.2. медиация (кеңири мааниде) – бул методологиялык жана теориялык байланыштары бар (юриспруденция, психология, саясат таануу, конфликтология, социология) ар кандай дисциплиналардын илимий инструментарийинен иштеп чыгуунун негизинде институттук жол-жоболоштурууну алган интегративдик феномен. Юридикалык илимдин негизинде медиацияны биринчи кезекте төмөнкүлөр катары кароо керек: а) колдонуудагы мыйзамдардын (кылмыш-жаза процессуалдык же жарандык процесстин) алкагында бар болгон, соттук териштирүүгө альтернатива болуп саналган тараптардын ортосундагы талаш-тартыштарды жөнгө салуунун өзгөчө жол-жобосу каралган укуктук институт; б) медиация – талаш-тартыштарды

чечүүнүн “альтернативдүү” технологиясы катары, келишпестик кырдаалдарды жөнгө салуунун дисциплиналар аралык чөйрөсүнө таандык, өзгөчө белгилерди изилдөөнү ар түрдүү акцентуациялоону талап кылат; в) бийлик ыйгарым укуктары берилген жана медиатордун өзгөчө ролуна ээ болгон субъекттердин катышуусу менен калыбына келтирүүчү медиациянын алкагында жеке - укуктук талаш-тартыштарды жана келишпестик криминалдык кырдаалдарды чечүү үчүн “инструмент” болуп саналат (алар колдонгон техникалык ыкмалар, максаттар, чечилүүчү милдеттердин чөйрөсү, жол-жобосу, ошондой эле негизги принциптер) ;

1.3. медиативдүү макулдашуу - КЖПКнин ченемдерине ылайык алынган медиатор тарабынан жүргүзүлгөн жол-жобонун жүрүшүндө тараптар жетишкен макулдашуунун натыйжалары чагылдырылган жана тергөөчү тарабынан кылмыш ишинин материалдарына тиркелүүчү жыйынтыктоочу документ;

1.4. Медиативдүү процедура деп тараптарды жараштыруу максатында пайда болгон кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүү жол-жоболук тартиптин өзүн түшүнүү керек.

1.5. кылмыш-жаза процессиндеги медиация – бул калыбына келтирүүчү юстиция концепциясын ишке ашыруунун практикалык формаларынын бири, мында медиацияны институттардын (укук, психология, социология жана башка илимдер) комплексин бириктирген көп факторлуу көрүнүш катары кароо зарыл. Кылмыш – жаза процессинде медиациянын негизги белгилери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) калыбына келтирүүчү сот адилеттигинин феноменине таандык, мында медиативдүү процедура кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдар менен жөнгө салынган ченемдердин алкагында үчүнчү тарап (медиатор) тарабынан жүзөгө ашырылат; 2) кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүү, ошондой эле КЖПКнин алкагында катышкан тараптардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын салыштырмалуу камсыз кылуу маселелерин жөнгө салуу ыкмасы; 3) бул формалдуу эмес жана жашыруун процесс келишпестиктин тараптарынын башкы катышуучуларынын ортосундагы балансты издөөдө жана иш боюнча мыйзамдардын ченемдерине негизделген негиздүү жана адилеттүү чечимди кабыл алууну камсыз кылууда турат, ошондой эле алардын андан аркы мамилелери үчүн негизди алдын ала аныктайт; 4) медиатордун иши медиациянын негиз болуучу принциптерине, ошондой эле анын чечүүнү талап кылган максаттарына жана милдеттерине негизденүү менен негизденет; 5) медиация кылмыш – жаза куугунтугуна альтернатива болуп саналат.

2. Калыбына келтирүүчү юстиция концепциясынын пайда болушунун негизги өбөлгөлөрү болуп төмөнкүлөр саналат: биринчиден, мындай концепциянын өзү бүгүнкү күндө сот адилеттигинин парадигмасы болуп саналат, ошондуктан кылмыш процессин андан ары потенциалдуу өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүү процесси болуп калат; экинчиден, бүгүнкү күндө бүтүндөй геосаясий

кырдаалдын фонунда цивилизациялуу диалогду өнүктүрүү артыкчылыктуу болуп жаткан дүйнөдө болуп жаткан заманбап глобалдашуу таасир этет; үчүнчүдөн, кылмыш-жаза процессинин өзгөчөлүгү да таасир этет, ал укук колдонуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн бири болуу менен мамлекеттин өнүгүшүнүн ар кандай деңгээлине жана этабына жараша чагылдырылат, ошондуктан коомдун талаптарына жооп катары убакыттын өтүшү менен өзгөрүүлөргө дуушар болот; төртүнчүдөн, кылмыш-жаза процессин өнүктүрүүнүн жалпы дүйнөлүк тенденциялары улуттук мыйзамдар үчүн өбөлгөлөр болуп калат, анткени алар бүткүл дүйнөлүк коомчулук үчүн актуалдуу чакырыктарга чагылуу жана таасирдүү жооп болуп калат, бул эл аралык актыларда, укуктук доктринада жана конкреттүү мамлекеттин мыйзамдарында бекемделет; бешинчиден, жаңы технологияларды өнүктүрүү фонунда кылмыштуулуктун азыркы абалы жана деңгээли айрым процессуалдык институттарды реформалоонун зарылдыгына таасирин тийгизет, анткени кылмыш – жаза процессинин катышуучуларынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону кошо алганда, көйгөйлөр келип чыгат, бул сот адилеттиги тутумун өзгөртүү боюнча жаңы мамилелерди жана чечимдерди издөөнү талап кылат.

3. Калыбына келтирүүчү юстиция концепциясынын негизи болуп төмөнкүлөр эсептелет: 1) калыбына келтирүүчү юстиция – бул кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн салттуу концепциясына альтернатива болуп саналбаган толуктоочу концепция жана ал айрым учурларда кылмыш-жаза сот өндүрүшүнө бирдейлештирилген мамиленин шарттарында жетишүү кыйын болгон милдеттерди чечүүгө багытталган. Мыйзам чыгаруучунун мындай позициясы колдонуудагы кылмыш – жаза процессин алмаштырбастан, чечилүүчү милдеттердин параметрлерин кеңейтүүгө мүмкүндүк берүүчү институттарды бекемдөөнү талап кылат; 2) колдонуудагы, маңызы боюнча үстөмдүк кылуучу, жазалоочу сот адилеттигинин калыбына келтирүүчү парадигмасына карата сынчыл мамиле кылуу; 3) сот адилеттигине гана эмес, кылмышты түшүнүүгө да жаңыча мамиле кылуу болжолдонот, мында өзүнүн негизинде тараптар тарабынан келишпестиктерди чечүүнүн жарашуу жана альтернативдүү ыкмалары каралат, б. а. жасалган криминалдык жосундарга жооп кайтаруунун жаңы ыкмалары сунушталат; 4) кылмыш жасоонун жүрүшүндө зыян келтирилген процесстин катышуучуларынын кызыкчылыктарын коргоого жана керектөөлөрүн канааттандырууга умтулуу; 5) тең салмактуу мамиле кылуу жана келишпестикти чечүүнүн кыйла туура жана ылайыктуу ыкмасын издөө болжолдонот, ошондой эле инсандын өзгөчөлүктөрүнө жараша дифференцияланган мамиле, анын ичинде анын конфликттик кырдаалга карата психикалык мамилеси каралат; 6) калыбына келтирүү юстициясы коюлган милдеттерди чечүү үчүн аларды ишке ашыруунун белгилүү бир принциптеринин жана механизмдеринин топтомун

камтыйт; 7) юридикалык органдар менен карама-каршы келген тараптардын ишинин нормалдуу тартибин калыбына келтирүү максатында укукка каршы жосундарга жооп кайтаруу ыкмалары жөнүндө чечимдер кабыл алынган процесс; 8) калыбына келтирүүчү юстициянын концепциясы салттуу жазыктык сот өндүрүшүнө толуктоо гана болуп саналат, аны алмаштырууга жөндөмдүү эмес, мындай кырдаалда анын айрым элементтери гана бир түргө келтирилген жазык процессинин кездемесине киргизилиши мүмкүн.

4. Төмөнкү позициялар негизделет: 1) медиацияны ишке ашыруунун натыйжалуулугун түшүнүү үчүн элдештирүү жол-жоболорун кылмыш – жаза саясатынын призмасы аркылуу кароо жана кылмыш-жаза процессинин айрым концептуалдык жоболорунан алыстатуу керек, мында каралып жаткан институт укук колдонуучулар тарабынан кылмыш-жаза жоопкерчилигине тартууда колдонуудагы процессуалдык механизмдерге оң кабыл алынат, бирок анын базистик постулаттарына олуттуу түзөтүүлөр киргизилбейт; 2) медиативдүү макулдашууларды ишке ашыруунун жүрүшүндө кылмыштуулукка каршы аракеттенүү боюнча айрым ыйгарым укуктар өткөрүлүп бериле турган жарандык коомдун институттарын тартуу жана тараптардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча чараларды көрүү талап кылынат; 3) калыбына келтирүү технологияларын киргизүү аларды мыйзамдык жактан бекемдөө деңгээли жана аларды кылмыш – жаза процессуалдык иште колдонуу мүмкүнчүлүгүнө түздөн-түз көрсөтүү менен байланыштуу болушу керек. Мында медиацияны колдонууну катуу жөнгө салуунун фонунда кылмыш-жаза процессуалдык процедуралар менен да, процессуалдык кепилдиктер менен да шайкеш келтирүү талап кылынат; 4) ар бир чечилүүчү кылмыш – жаза укуктук келишпестик анын медиабелдүүлүк позициясынан бааланууга тийиш, мында процесстин мындай катышуучуларын сактоо жана соттук коргонуу укугу камсыз кылынат; 5) медиация кызматтарынын тармагын түзүү жана өнүктүрүү боюнча концепциялар КМШ өлкөлөрүндө бардык мамлекеттик коомдук институттарды тартуу менен инновациялык медиативдүү – калыбына келтирүү ыкмаларын жана механизмдерин киргизүүгө, чет өлкөлүк алдыңкы тажрыйбаны үйрөнүү, ушул чөйрөдөгү иштин жаңы формаларын жана стандарттарын колдонуу боюнча багытталууга тийиш; 6) башка укуктук институттар, анын ичинде кылмыш-жаза аткаруу укугу (мисалы: пробация институту) менен өз ара байланыш каралышы керек; 7) медиация технологияларын ишке ашыруу максатында каржылоо механизминин көйгөйлөрүн чечүү талап кылынат, мында медиацияны жарандардын, мамлекеттик эмес фонддордун эсебинен гана эмес, ошондой эле мамлекеттин бюджеттик каражаттарынын эсебинен ишке ашырууну финансылык камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү каралат; 8) медиация институтун колдонуу максатын ийгиликтүү чечүү үчүн тараптардын юридикалык өкүлчүлүгүнүн маселеси жөнгө салынууга тийиш; 9) калыбына келтирүү технологияларын кабыл алуу

коомго жана мамлекетке салым кошот, анткени кылмыш-жаза куугунтугу жүргүзүлүп жаткан адамдардын макулдугу менен кылмыш-жаза укуктук келишпестикке тартылган жарандардын процессуалдык кепилдиктерин, укуктарын камсыз кылат жана кызыкчылыктарын коргойт, ошондуктан аларды КМШ өлкөлөрүндө тиешелүү мыйзам ченемдерин кабыл алуу, ошондой эле өзгөчө көңүл бурууну талап кылган адамдардын айрым категориялары боюнча колдонуудагы концепцияларды иштеп чыгуу жана өркүндөтүү жолу менен кылмыш-жаза процессине киргизүү талап кылынат; 10) медиациянын теориялык моделин иштеп чыгуу талап кылынат, анын өзгөчөлүгү процессуалдык институттардын өзгөчөлүктөрүнө жараша болот, анткени аны ишке ашыруу механизми каралып жаткан өлкөлөрдүн мыйзамдарынын колдонуудагы ченемдерине каршы келбеши керек.

5. Принциптерди классификациялоо медиативдүү жол-жоболордун маңызын, максатын, ыкмаларын жана өзгөчөлүктөрүн тереңирээк түшүнүү үчүн зарыл, ошондуктан аларды айырмалоого автордук көз караш берилет. I. Принциптердин функционалдык максатына таянып, аларды эки топко бөлүүгө болот: 1) уюштуруучулук (мисалы: бейтараптуулук, ыктыярдуулук); 2) процедуралык (мисалы: тараптардын кызматташтыгы жана тең укуктуулугу, купуялуулук, өз алдынчалуулук. Бул уюмдун өзгөчөлүктөрүн жана элдешүү процедурасынын өзгөчөлүктөрүн тереңирээк түшүнүүгө мүмкүндүк берген принциптер. II. Нормативдик-укуктук принциптер булар: а) КЖПКнин конкреттүү ченемдеринде чагылдырылган мыйзам менен бекитилген принциптерди өзүнө камтыган спецификалык жеке – укуктук принциптер; б) медиация жүргүзүү жол-жобосуна карата жалпы мамилелерди чагылдырган, ошондой эле кылмыш – жаза куугунтугу чөйрөсүндөгү КЖПКнин талаптарына ылайык келүүчү (мыйзамдуулук, мөөнөттүн негиздүүлүгү, максатка ылайыктуулук, күнөөсүздүк презумпциясы, адамдын жана жарандын укуктарын жана эркиндиктерин коргоо) түзүлүүгө тийиш болгон негиз салуучу принциптер. III. Доктриналык принциптерге карата мамиле критерийлерине негизденүү менен укуктан тышкаркы принциптер: а) көбүнчө идеологиялык функцияны аткарган жана жаңы тенденцияларды эске алуу менен бул чөйрөдө кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын андан ары өнүгүшүнө таасир этүүчү жалпы доктриналык принциптер; б) медиация институту менен түздөн-түз байланышкан атайын доктриналык принциптер: транспаренттүүлүк, диспозитивдүүлүк, субсидиялуулук, конфронтациялык эмес мүнөз, медиациялык иштин кайтарымдуулугу, жол-жоболук ийкемдүүлүк, өз ара эрк билдирүү, жол-жобону жекелештирүү. IV. Медиативдүү иштин белгилерине жана маңызына жараша төмөнкүдөй медиативдүү түрлөргө бөлүнөт: 1) тараптардын кызматташуу принциби жана тең укуктуулугу; 2) тараптардын катышуусунун ыктыярдуулугу; 3) конфиденциалдуулук; 4) медиатордун калыстыгы; 5) ачыктык (тараптардын маалымдуулугу); 6) тараптардын өз

алдынчалыгы; 7) чек аралардын сакталышы, медиатордун компетенциясы; 8) ак ниеттүүлүк; 9) медиациялык процесстин тараптарынын ишеними.

Принциптерди классификациялоонун негизинде медиатордун ишинин укуктук аспектилери турат, алар кылмыш-жааз процессуалдык ишмердүүлүктүн көптөгөн аспектилерине кирип кетишет жана алар бир нече негиздердин критерийи болушу мүмкүн. Бул көбүнчө принциптердин кайталанышына алып келет.

6. Кылмыш – жаза процессиндеги медиациянын жалпы концепциясы төмөнкүлөрдү аныктоодо турат: 1) медиациянын маани-маңызы жөнүндө түшүнүк; 2) Медиация институтунун негизги маани-маңызын түзүүчү; 3) максаттар; 4) медиациянын милдеттери; 5) Медиация институтунун бүтүндөй концепциясын калыптандырууда олуттуу роль ойногон кылмыш-жаза процессуалдык иштин негизиндеги принциптердин маңызы. Ушундан улам төмөнкүлөр аныкталган:

6.1. Медиациянын максаты - КЖПКнин ченемдеринде белгиленген функциялардын чектеринде тараптардын тең салмактуулугун белгилөө үчүн үчүнчү жакты тартуу аркылуу жеке адам менен мамлекеттик бийлик органдарынын ортосунда пайда болгон (белгиленген) кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүүгө көмөктөшүү.

6.2. Кылмыш-жаза процессинде медиациянын негизги милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) келишпеген тараптардын, ошондой эле кылмыштуу кол салуулардан жапа чеккендердин мыйзамдуу кызыкчылыктарын канааттандыруу; 2) кылмыш-жаза куугунтугуна алынуучу адамды төмөнкүлөр менен камсыз кылуу: а) кылмыштан жабырлануучуга келтирилген зыяндын ордун толтуруунун же оңдоонун потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн; б) айыпталуучуну (шектүүнү) кылмыш жоопкерчилигине тартуу жана жаза дайындоодон турган терс сценарийди болтурбоо максатында кылмыштын кесепеттерин нейтралдаштыруу же азайтуу; 3) сотко чейинки өндүрүш жана кылмыш ишин соттук кароо менен байланышкан коомдун жана мамлекеттин материалдык жана башка чыгымдарын кыскартууга умтулуу; 4) кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн мөөнөтүнүн акылга сыярлык принцибин ишке ашырууну камсыз кылуу; 5) калкты укуктук тарбиялоого багытталган; 6) иштердин айрым категориялары боюнча кылмыштуулуктун алдын алууну жүзөгө ашыруу.

6.3. Төмөнкүлөр аныкталган: 1) түздөн-түз конкреттүү ченемде чагылдырылган мыйзам менен бекитилген принциптер регулятивдик функцияны аткар. Мында доктриналык принциптер артыкчылыктуу идеологиялык функцияны аткарат жана жаңы тенденцияларды эске алуу менен бул чөйрөдө кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын андан ары өнүгүшүнө таасирин тийгизет; 2) медиация принцибинин феноменин изилдөө өз ара байланышка негизденүү менен гана мүмкүн: а) коомдук мамилелердин жана мамлекеттин каралып жаткан өнүгүү этабында түзүлүүчү коомдук

мамилелер (пайда болуучу) менен шартталган объективдүү тарап; б) субъективдүү тараптын, бул адамдардын аң-сезиминде жана алардын медиация институтуна болгон мамилесинде чагылдырылат; 3) медиация принциптеринин негизинде төмөнкү курамдарды бөлүп көрсөтүү керек: а) алар объективдүү жана субъективдүү биримдикти билдирген жетектөөчү, негиздөөчү баштапкы идеялар, жоболор; б) өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: медиациялык процесстин катышуучуларынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнү жөнгө салуучу процессуалдык ченемдер; медиапроцедураны өткөрүүдө сакталууга тийиш болгон жалпы талаптар; тараптардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кыла турган кылмыш-жаза процессуалдык жол-жоболорду сактоо; 4) Кылмыш-жаза процессуалдык медиация үчүн базистик болуп калган бул кубулуштун жалпы жана бүтүндөй концепциясын билдиришет жана түзүшөт; 5) базалык принциптердин болушун эске алуу керек, алар: каралып жаткан чөйрөгө тиешелүү эл аралык документтерди талдоодон; колдонулуп жаткан укук колдонуу практикасын талдоодон жана жалпылоодон; медиация жаатындагы эң кеңири таралган жана азыркы реалдуулукка жооп берген доктриналык иштеп чыгуулардан келип чыгат.

7. Медиация институтунун бир нече аспектиери бар: а) бул элдештирүү жол-жобосун жүргүзүү эрежелеринин жана ыкмаларынын жыйындысы, ал медиатордун билими жана жөндөмү, ошондой эле медиация жол-жобосун өткөрүү тактикасы менен байланыштуу; б) Бул медиациянын укуктук механизми, ошондой эле бул чөйрөдө медиативдүү жол-жоболорду колдонууну жөнгө салуучу КЖПКнин укуктук ченемдеринин жыйындысы; в) КМШнын айрым өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарында медиация институту жок болсо, мындай медиативдүү жол-жобо калыбына келтирүүчү юстиция жана кылмыш-жаза процессиндеги медиация маселелерине арналган эл аралык актылардын негизинде мүмкүн болот.

8. Кылмыш – жаза процессинде медиативдүү жол-жоболорду ишке ашырууда төмөнкүдөй жагдайларды жана өзгөчөлүктөрдү эске алуу керек экендиги далилденди: 1) КР КЖПКде төмөнкүлөрдү: өткөрүүнүн тартибин, жол-жобосун жана мөөнөттөрүн, ошондой эле чечимдерге даттануунун механизмин жөнгө салуучу ченемдерди бекитүү негиздүү болуп саналат; 2) кылмыш-жаза процессинде медиациянын негизги борбордук идеясы натыйжа алуу гана эмес, ал тараптарды жараштыруу болуп саналат, бирок ал медиацияны ага жетүү боюнча узакка созулган процесс катары аныктоо болуп саналат; 3) медиациянын бардык жол-жоболорунун жүрүшүндө негизги базистик таяныч чекиттери болуп зарыл болгон процессуалдык документтер саналат, аларда медиативдүү жол-жоболордун жүрүшү жана өткөрүлүшү белгиленет (мисалы: медиациялык макулдашуу, медиацияны жүрүшү жөнүндө токтом); 4) тараптарды элдештирүү үчүн талап кылынган шарттарды камсыз кылуу жана түзүү үчүн жүргүзүү зарыл болгон процессуалдык иш-аракеттердин чөйрөсү

каралышы керек; 5) медиативдүү жол-жоболордун коюлган милдеттерин ишке ашырууда медиатор кылмыш иши боюнча өндүрүштүн алкагында да КЖПКнин ченемдерин жетекчиликке алышы керек, ошондуктан кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиация жол-жобосунун толук регламентациясы иштелип чыгышы керек; 6) медиациянын бардык баскычтарын жана анын процессин камтыган жана өзүнүн так процессуалдык тариздөөсүнө ээ болгон баскычтарын аныктоо талап кылынат; 7) медиация жол-жобосу б.а. минималдуу далилдик база болгондо гана жүргүзүлүшү мүмкүн экендигине таянуу зарыл. Анткени мындай шарттарда кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын медиативдүү жол-жобону жүргүзүү ийгиликсиз болгон учурда келип чыгышы мүмкүн болгон потенциалдуу терс кесепеттерден коопсуздугу камсыз кылынышы мүмкүн; 8) кылмыш-жаза процессинин төмөнкү баскычтарында медиация жол-жобосуна жол берүү кыйла негиздүү болуп саналат: сотко чейинки өндүрүш; ишти сот жыйналышына даярдоо; соттук териштирүү. Тергөөгө чейинки текшерүү баскычында элдештирүү жол-жоболорун жүргүзүүнүн кудуретсиздиги медиация процессинде белгилүү бир убакыт талап кылынары жана элдешүүдөн баш тарткан учурда сотко чейинки өндүрүш органдарында далилдик базаны бекемдөөдө көйгөйлөр (кыйынчылыктар) пайда болоору менен түшүндүрүлөт. 9) медиация жүргүзүү боюнча кызмат адамдары тарабынан өтүнүч билдирүүнү демилгелөө мүмкүнчүлүгүн жокко чыгаруу зарыл, мындай демилге жабырлануучу же шектүү, айыпталуучу тарабынан гана чыгышы керек, антпесе бул ыктыярдуулук принциптерине карама-каршы келет; 10) кылмыш иши токтотулган учурда, жабырлануучу укук коргоо органдарына кайрылууга укуктуу болгон медиативдүү макулдашуунун шарттары аткарылбаган учурда (анын ичинде жарым-жартылай) шектүүнүн (айыпталуучунун) жоопкерчилигин кароо КЖПК талап кылынат. Медиациянын катышуучусу тарабынан медиативдүү макулдашууда баяндалган шарттардын аткарылышын козөмөлдөөнүн укуктук механизмин кароо зарыл.

9. Медиация моделин тандоодо төмөнкү негизги ыкмаларды эске алуу зарылдыгы келтирилген: биринчиден, медиациянын ар кандай моделдерин өркүндөтүүнүн жолдору кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди кароонун жана чечүүнүн соттук жол-жобосуна карама-каршы байланышта болбошу керек, тескерисинче, процессуалдык маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берүүчү, анын ичинде медиациянын катышуучуларынын процессуалдык укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуучу алардын өз ара аракеттенүүсүнүн медиациялык укуктук тартиби катары каралышы керек; экинчиден, соттук териштирүүнүн жүрүшүндө жана медиация жол-жобосунда кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүүгө же талаш-тартышты жөнгө салууга багытталган, белгилүү бир өзгөчөлүктөргө ээ болгон, ошондой эле артыкчылыктары да, кемчиликтери да бар ыкмалар колдонулат, алар медиаторлор жана чыр-чатактын тараптары тарабынан эске алынууга тийиш;

үчүнчүдөн, гармониялуу өз ара аракеттенүүгө жетишүү медиациянын өзгөчөлүктөрүн жана кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты жөнгө салуу ыкмаларын терең билүү менен гана мүмкүн, алар соттук териштирүүнүн жүрүшүндө бири-бири менен айкалышта түзүлгөн кырдаалга жараша колдонулушу керек, бул тараптардын ортосунда өз ара пайдалуу макулдашуу түзүүгө алып келиши мүмкүн. Бул жагдайда биз медиациялык технологияны соттук териштирүүгө киргизүү жөнүндө сөз болуп жатат; Төртүнчүдөн, медиациянын моделдери шарттуу гана мүнөзгө ээ болушу мүмкүн, анткени бул процесске тартылган субъекттин өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле мыйзамдарда каралган процессуалдык иштин баскычтарын кошо алганда бир катар факторлордон көз каранды болот; бешинчиден, бийлик органдары медиация механизмин киргизүүгө жана ишке ашырууга таасир берип жаткан өзгөрүп жаткан кырдаалга өз убагында жооп кайтарууну талап кылат, муну менен адвокаттык коомчулуктун мындай жол-жоболорго шайкеш катышуу фонунда кылмыш – жаза процессинин бардык баскычтарында аларды колдонуу балансташтырылышы керек; алтынчыдан, чет өлкөлүк практиканы КМШ өлкөлөрүнүн укуктук реалдуулугуна имплементациялоо үчүн мыйзам чыгаруучулар тарабынан медиация институтунун ишинин эң келечектүү багыттарынын бардык спектрине тиешелүү кыйла оң тажрыйбанын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн караштыруу талап кылынат, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: КЖПКде медиация жол-жобосун жөнгө салуу; оор кылмыштар жөнүндө иштер боюнча айрым категориядагы адамдарга (мисалы: жашы жете электерге) карата медиацияны колдонуунун өзгөчөлүктөрү, медиаторлордун ишин каржылоо маселелерин чечүү; медиаторлордун ишин жөнгө салуучу кодексти иштеп чыгуу.

10. Кылмыш-жаза процессинде калыбына келтирүүчү медиация жол-жоболорунун программаларын пайдалануунун өзгөчөлүгү төмөнкүлөр болуп саналат: 1. медиация программалары процесстин каалаган баскычында колдонулушу мүмкүн, бирок анын өзгөчөлүгү кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын жана КМШ өлкөлөрүнүн улуттук укуктук тутумунун өзгөчөлүктөрүндө; 2. программалар адамга айып коюуга мүмкүндүк берген жетиштүү далилдер болгон учурда гана ишке ашырылат, анын натыйжасында алар кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн улуттук жол-жоболоруна ылайык өзгөчө процессуалдык статуска ээ болушат; 3. программа медиатор тарабынан элдешүү жол-жобосун жүргүзүү боюнча келишпеген тараптардын ыктыярдуу макулдугунун негизинде гана ишке ашырылат; 4. программа тиешелүү болгон маанилүү факторлордун бүтүндөй чөйрөсү эске алынган учурда гана ишке ашырылууга тийиш: жасалган кылмыштын оордугу; криминалдык жосун жасалган жагдайлардын чөйрөсү; келтирилген зыяндын мүнөзү жана өлчөмү, ошондой эле жабыр тарткан тарап үчүн алардын кесепеттери; айыпталуучунун жашоо шарттарын (мүмкүнчүлүктөрүн) кошо алганда, медиатор тарабынан

иштелип чыгышы мүмкүн болгон акылга сыярлык шарттар жана милдеттенмелер; 5. программа айыпкердин (жабырлануучунун) милдеттерин камтышы мүмкүн, алар жабырлануучу тарапка мүлктүк зыяндын ордун толтурууну гана эмес, ошондой эле ар кандай багыттагы башка мүнөздөгү милдеттерди да камтышы мүмкүн (мисалы: кандайдыр бир иштерди аткаруу, атайын тренингдерге, сабактарга катышуу, кандайдыр бир кызматтарды көрсөтүү, коомдук пайдалуу жумуштар, анын ичинде көрсөтүлгөн милдеттердин башка башка айкалышы); 6. программа мыйзамга каршы мүнөздөгү милдеттерди, шарттарды камтыбоого тийиш. б. а. коюлган талаптар зыяндуу кесепеттерге алып келүүчү аракеттерди жокко чыгарууга тийиш. Талаптар аткарылууга, акылга сыярлык, натыйжалуу болууга жана тараптардын кызыкчылыктарын эске алууга тийиш; 7. медиация программасы тараптардын кылмыш – жаза процессинин ар кандай баскычында баш тартуунун себеби ар кандай жагдайлар болушу мүмкүн болгон реституциялык процессти токтотуу укугун болжолдойт. Бирок, ошол эле учурда: а) медиациянын жүрүшүндө мындай чечимге медиатор жана чыр-чатактын тараптары келиши мүмкүн, бул медиативдүү макулдашууну түзүүнү жокко чыгарат; б) адамдын реституциялык жол-жобону пайда көрүү максатында пайдалануу мүмкүнчүлүгү жокко чыгарылат; в) медиациянын жүрүшүндө белгиленген фактылар жана жагдайлар өндүрүштү кайра баштоодо далилденди деп эсептелиши мүмкүн эмес; 8. медиациянын андан аркы жол-жобосунан баш тартуу кырдаалындагы күнөөнү моюнга алуу фактылары кылмыш иши боюнча сотко чейинки өндүрүштүн андан аркы жүрүшүнүн жүрүшүндө көңүлгө алынышы мүмкүн эмес, б. а. мында адамдын күнөөнү мойнуна алганын эске албастан, кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн адаттагы тартиби кайра башталат; 9. медиация программасы иштин негизги жагдайлары менен тараптардын макулдугун карайт, алар төмөнкүлөргө көз каранды: а) реституциялык жол-жобо колдонулган кылмыш-жаза процессинин баскычына; б) кылмыштын объективдүү тарабынан чыгуучу тергөө органдарынын, прокуратуранын жана соттун позициясына; 10. медиация жол-жобосу программасын ишке ашырууда төмөнкүлөр эске алынууга тийиш: а) кылмыш-жаза процессинин базалык принциптери жана зарыл болгон укуктук кепилдиктер; б) тараптар жетишкен макулдашууларды аткаруунун мүмкүн эместиги, тергөө жана сот субъекттери тарабынан күнөөнү оордотуучу жаза жагдайлары катары каралышы мүмкүн эмес; в) эгерде медиация жол-жобосу колдонулуп, анын натыйжасында тараптар макулдашууга келишсе, анда кайталап кылмыш-жаза куугунтуктоого жол берилбейт.

11. Мыйзам деңгээлинде медиатордун кошумча укуктарын жана милдеттерин белгилөө талап кылынат. Ушуга байланыштуу КР КЖПКнин 59 беренесинин 2-бөлүгүн төмөнкү мазмун менен толуктоо сунушталат: 1) кылмыш иши козголгон учурдан тартып жана кылмыш-жаза процессинин кийинки баскычтарында өкүмдөр мыйзамдуу күчүнө киргенге чейин тараптардын

макулдугу менен медиация жол-жобосун жүргүзүүгө, ошондой эле кийин кылмыш-жаза куугунтуктоо органдарына же сотко өткөрүп берүү үчүн медиативдүү макулдашууну бекитүү; 2) сотко чейинки өндүрүш органдарына, прокурорго же сотко медиативдүү жол-жобону уюштуруу жана өткөрүү үчүн зарыл болгон кошумча материалдарды берүү жөнүндө, ошондой эле уюмдун натыйжалуулугун камсыз кылууга жана аларды өткөрүүгө көмөк көрсөтүү жөнүндө өтүнүч кылуу; 3) сотко чейинки өндүрүш органынын, тергөө органынын жетекчисинин, прокурордун жана соттун аракеттерине (аракетсиздигине) жана чечимдерине анын укуктарын чектеген даттанууларды киргизүү; 4) элдештирүү жол-жобосун уюштуруу, өткөрүү, натыйжалуулугун камсыз кылуу жана элдештирүү келишимин аткаруу үчүн ушул Кодексте тыюу салынбаган башка каражаттарды жана ыкмаларды пайдалануу.

КР КЖПКнин 59-беренесинин 3-бөлүгүн төмөнкү мазмун менен толукталсын:

1) тараптарды медиацияга жиберген органга медиатор юридикалык негиздер боюнча баш тарткан же медиация жол-жобосуна иш жүзүндө катышууга жөндөмсүз болгон жагдайлар жөнүндө маалымдоо;

2) “маалыматтык жолугушууга” жиберген тараптарга жана кызмат адамдарына талаш-тартыш башталганга чейин же тараптарды элдештирүү жол-жобосунун жүрүшүндө пайда болгон, калыстыкка же медиатордун көз карандысыздыгына шек келтириши мүмкүн болгон ар кандай жагдайлар жөнүндө жазуу жүзүндө маалымдоо;

3) медиация жол-жобосун жүргүзүүдө тараптардын макулдугу менен гана аракеттенүү;

КР КЖПКнын 59-беренеси жаңы бөлүгү 2¹ менен толукталсын

Медиатордун укугу жок:

1) жүргүзүлүп жаткан медиация жол-жобосунун чегинде эмес, ар кандай жардам көрсөтүү;

2) медиация тараптарынын биринин таламдарын берүүгө;

3) кылмыш ишинин жыйынтыгына тике же кыйыр кызыкчылыгы болгон учурда элдештирүү жол-жобосун жүзөгө ашырууга;

4) кылмыш иши боюнча ачык билдирүүлөрдү жүзөгө ашырууга;

5) карама-каршы келген тараптардын кызыкчылыктарына каршы аракеттерди жасоо;

6) медиаторго медиативдүү жол-жобого катышуунун жүрүшүндө белгилүү болгон сотко чейинки өндүрүштүн маалыматтарын ачыкка чыгарууга;

7) “маалыматтык жолугушууга” жиберген органдын чакыруусу боюнча келүүдөн качууга.

12. Адвокат кылмыш-жаза процессинин негизги субъекттеринин бири болуу менен медиативдүү ишти жүзөгө ашырууга укуктуу, мында негизги мазмундук компоненттер болуп төмөнкүлөр саналат: 1) адвокат - медиаторлор өз ишинде, юридикалык талаш-тартыштарды жөнгө салууда жетекчиликке алууга тийиш

болгон ченемдик жоболорду жана эрежелерди аныктоо; 2) Бул жагдайда медиативдүү жол-жобону жүзөгө ашыруу жөнгө салынуучу предметтик чөйрөнүн өзгөчөлүгүн, ошондой эле келишпеген тараптардын маселелерин чечүүдө адвокат-медиатордун ишин камсыз кылуучу шарттарды жана тартипти эске алуу зарыл; 3) элдештирүү жол-жобосуна катышкан адвокат-медиатор төмөнкүлөргө милдеттүү: а) бейтарап ортомчу катары чыгууга жана келишпеген тараптарды алардын эркинен тышкары же тараптардын биринин кызыкчылыгында кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты жөнгө салууга көндүрүүгө укуксуз; б) тараптардын пикир алышуу процессин көзөмөлдөөнү жүзөгө ашырууга, чыр-чатактын тараптарына психологиялык басым жасоого жол бербөөгө, ошондой эле каралып жаткан юридикалык чыр-чатак боюнча күрөөсүз даяр чечимдерди сунуш кылбоого; в) тараптардын бири үчүн алар талкуулана элек сезимтал (оор) маселелерди кароого жол бербөөгө; г) тараптардын макулдугу менен ар кандай жол берилген варианттарды жана кылмыш менен келтирилген зыянды текшилөө шарттарын тараптар өз позицияларын изилдеп чыккандан жана чечим кабыл алууда айкын кыйынчылыктардан кийин сунуш кылууга; д) талаш-тартышты жөнгө салуу боюнча чыр-чатактын тараптары тарабынан көрсөтүлгөн шарттар төмөнкү позициядан текшерилиши керек: макулдашуу түзүлгөн учурда тараптардын бири үчүн аткарылуучулук, мыйзамдуулук жана белгилүү бир жагымсыз кесепеттердин келип чыгышы; 4) медиация жол - жобосунун ар бир баскычында келишпеген тараптардын юридикалык жардамды көрсөтүүсү адвокат-медиатордун ишинин өзгөчөлүгү болуп саналышы мүмкүн, ал төмөнкүдөй болушу мүмкүн: а) чыр-чатактын тараптарына кылмыштын укуктук курамы жана квалификациясы жөнүндө маалымат берүү; б) тараптардын ортосунда пайда болгон юридикалык талаш-тартыштарды укуктук жөнгө салуунун өзгөчөлүктөрү жөнүндө; в) чыр-чатактуу тараптардын ортосунда макулдашууга жетишүү үчүн түзүлгөн кырдаалда пайдаланылуучу мүмкүн болгон укуктук каражаттар жана ыкмалар жөнүндө жалпы маалыматты баяндоо; 5) адвокат-медиатор төмөнкүлөргө укуксуз: а) ченемдик жоболордун мазмунуна өз алдынча түшүндүрмө берүүгө жана түзүлгөн конфликттик кырдаалга карата алардын чечмелөөсүн берүүгө; б) келишпеген тараптардын укуктук абалына баа берүүгө жана талаптардын жана каршы пикирлердин предмети боюнча өзүнүн позициясын көрсөтүүгө.

13. Төмөнкүлөр аргументтелген: 1) сот органдарына маанилүү социалдык функция жүктөлгөн, ал укуктук талаш-тартыштарды чечүүнүн альтернативдүү формаларына көмөктөшүү болуп медиация саналат, мында сот кылмыш-жаза укуктук чыр-чатактын тараптарын элдештирүүдө демилгелөөчү ролду аткарууга тийиш; 2) сот юридикалык талаш-тартыштын тараптарынын жарашуу укуктук мамилелеринин негизги субъектиси болуу менен төмөнкүлөргө милдеттүү: а) чыр-чатакты жөнгө салууга көмөк көрсөтүүгө жана

медиациянын максатына жетүү үчүн кыйла натыйжалуу жана талап кылынган (зарыл) чараларды колдонууга; б) кылмыш-жаза укуктук чыр-чатактын катышуучуларына карата медиативдүү жол-жоболорду өткөрүүнүн объективдүүлүгүн жана негиздүүлүгүн көзөмөлдөөнү жүзөгө ашырууга; в) укуктук талаш-тартыш тараптарынын кызыкчылыктарын, кылмыш-жаза процессинин максаттарын жана милдеттерин жетекчиликке алып, кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн бардык этаптарында жана медиативдүү макулдашууну түзүүдө элдештирүү жол-жоболорунун алкагында ишти чечүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн текшерүүгө; г) сотко чейинки өндүрүш баскычында тараптардын бири даттануу берген учурда тергөө соту инсандын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоонун кошумча кепилдиги талап кылынганда соттук көзөмөлдү жүзөгө ашырууга укуктуу; - сот кылмыш-жаза процессинин соттук баскычтарында медиатор статусун берүүгө жана медиативдик жол - жоболорду жүргүзүү үчүн зарыл шарттарды камсыз кылууга көмөк көрсөтүүгө укуктуу, анткени соттук кепилдиктер кыйла таасирдүү болуп саналат жана тараптардын укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын камсыз кылуунун натыйжалуу механизм түзүүгө мүмкүндүк берет; -сот органдарына медиативдик жол-жоболорду жүргүзүүнүн жыйынтыгы боюнча кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты биротоло чечүүнү кабыл алуу жүктөлгөн.

14. прокурорго төмөнкү жагдайлардан улам медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүү функциясы жүктөлбөй тургандыгы негизденет: 1) мындай мамиле медиациянын маңызына тоскоолдук кылат, анткени ал чыр-чатактуу тараптардын мыйзамдуу кызыкчылыктарынын балансын табууда жана белгилөөдө турат; 2) медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүүнүн жүрүшүндө прокурордун негизги функциясы: а) кылмыш – жаза сот өндүрүшү чөйрөсүндөгү бардык катышуучулардын мыйзамдуу кызыкчылыктарын жана укуктарын коргоого көмөктөшө турган укук колдонуу ишин максималдуу камсыз кылуу; б) медиациянын катышуучуларынын аракеттерине келип түшкөн даттанууларды кароо; в) кылмыш-жаза процессинин бардык этаптарын көзөмөлдөө; 3) прокурорго “маалымат жолугушууга” жиберүү жана ага негиздер жана шарттар болгон учурда медиативдүү жол-жоболорду ачуу жөнүндө чечим кабыл алуу укугун берүү кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты элдештирүү жол-жобосунун алкагында чечүүгө гана өбөлгө түзөт; 4) медиация жол-жобосу жүргүзүлгөндөн кийин мыйзамга ылайык прокурорго таандык кылуу тергөөчүнүн ишти сотко жөнөтүү жөнүндө токтомун бекитүү, анда мындай процессуалдык фигура бир жагынан мыйзамдуулуктун гаранты болуп чыгат, экинчи жагынан анын соттук териштирүүгө катышуусун жеңилдетет (анткени токтом бекитүү үчүн келип түшкөн мезгилде иштин материалдарын изилдейт); 5) прокурорго кылмыш – жаза укуктук келишпестиктин тараптарынын ортосунда түзүлгөн медиативдүү макулдашуунун аткарылышын

көзөмөлдөө сыяктуу функцияны берүү керек, ал кылмыш иши каралгандан жана сот тарабынан өкүм чыгарылгандан кийин юридикалык күчкө ээ болот.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары конференцияларга катышуу, ошондой эле Ош мамлекеттик университетинин кылмыш – жаза укугу жана процесс кафедрасынын отурумунда талкуулоо аркылуу апробациядан өттү.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар 6 илимий басылмада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин структурасы изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, киргизүү, үч баптан, сегиз бөлүмдөн, корутунду, шилтемелер жана тиркемелерди камтыйт.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Кириш сөздө диссертациянын темасынын актуалдуулугу; диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы; изилдөөнүн максаты жана милдеттери; иштин илимий жаңылыгы; алынган натыйжалардын практикалык мааниси; коргоого алып чыгуучу диссертациянын негизги жоболору; изденүүчүнүн жеке салымы; изилдөөлөрдүн жыйынтыктарынын апробациясы; диссертациянын натыйжаларынын басылмаларда толук чагылдырылышы; диссертациянын түзүмү жана көлөмү ачылат.

Биринчи бап “Азыркы этапта калыбына келтирүүчү медиацияны өнүктүрүүнүн негизги тенденциялары” үч бөлүмдү камтыйт: *биринчи бөлүм “Калыбына келтирүүчү медиация концепциясы - сот адилеттигинин заманбап парадигмасы катары”, экинчи бөлүм “Чет өлкөлөрдүн кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиациянын өзгөчөлүктөрү”, үчүнчү бөлүм “КМШнын айрым өлкөлөрүндө медиация институтун киргизүүнүн абалы жана өбөлгөлөрү”.*

Автор тарабынан бул чөйрөлөрдө илимий-теориялык билимдердин натыйжаларын колдонуу менен медиацияны натыйжалуу камсыз кылууга өбөлгө боло турган негизги илимий багыттарды аныктоонун мааниси чоң экендиги далилденет. Автордун айтымында, мында психология сыяктуу илим тармагы маанилүү ролду ойнойт, анткени: а) медиацияны изилдөө парадигмасы болуп саналат, бул изилдөө материалдарынын топтолгон чоң массивин, эмпирикалык тажрыйбаны жана бул чөйрөнүн окумуштуулары тарабынан көтөрүлгөн конфликтогендик факторлор жана инсандын психологиялык өзгөчөлүктөрүнөн улам аларды чечүү жолдору менен байланышкан бир катар концепцияларды эске алуу менен логикалуу. б) бул тармакта медиацияны тараптар ортосундагы келишпестиктерди жөнгө салуу жана субъекттер ортосундагы карама-каршылыктардын, каршылыктардын жана терс мамилелердин натыйжасында өз ара аракеттенүүнү жүзөгө ашыруу үчүн келип чыккан көйгөйлөрдү чечүү процессинин позициясынан үйрөнүү керек.

Саясат таануу позициясынан тартып медиация саясий кызыкчылыктарга жетүү максатында ар кандай ыкмаларды жана каражаттарды колдонуу менен карама-каршы тараптардын кагылышуусуна алып келген пайда болгон саясий келишпестиктердин (карама-каршылыктардын) алдын алуу, чечүү жана жөнгө салуу боюнча технологиялардын бири катары каралууга тийиш. Бул кырдаалда келип чыккан келишпестиктерди чечүүгө өзгөчө мамилелерди колдонуу талап кылынат, алар төмөнкү призма аркылуу каралууга тийиш: а) саясий тутумдун өзгөчөлүктөрү; б) келип чыккан карама-каршылыктардын негиздерин эске алуу менен (мисалы: этникалык, диний, социалдык-экономикалык жана коомдук мамилелердин башка түрлөрү), бирок эгерде алар бийлик маселелерине тиешелүү болсо жана ага кысым көрсөтүүнүн реалдуу потенциалы болсо. Каралып жаткан кырдаалда медиация жарандык коомдун институту катары каралат, анда саясий-укуктук маданияттагы келишпестиктерди чечүү жүрөт.

Автордун айтымы боюнча, социологиялык мамиле маанилүү ролду ойнойт, ал келишпестик маселесин көп өлчөмдүү кароого мүмкүндүк берет социалдык-маданий өз ара аракеттенүүнүн формаларын чагылдырган медиациянын ар кандай моделдерин колдонуу менен чечүү.

Ар тараптуу позициялардан төмөнкү медиация моделдерин бөлүп көрсөтүү керек экенин көрсөтүп турат, атап айтканда: биринчиси – калыбына келтирүүчү медиация, биринчиден, калыбына келтирүүчү медиациянын мазмуну жетишээрлик көпаспективдүү жана аны дисциплиналар аралык мамиле позициясынан гана изилдөө юридикалык илим үчүн анын маанилүү мүнөздөмөлөрүн тереңирээк түшүнүүгө жардам берет; экинчиден, мындай медиация кылмыш-жаза укуктук келишпестикти жөнгө салуу үчүн зарыл, мында бир тараптан мыйзам чыгаруучу тарабынан түзүлгөн чыр-чатактан чыгуу жолдорун издөө жана макулдашууларга жетишүү үчүн берилген мүмкүнчүлүктөрдү пайдаланат, ал эми экинчи жагынан процесстин бардык кызыкдар катышуучуларын салттуу сот өндүрүшүнө мүнөздүү формалдуу жол-жоболордон куткарат, анын алкагында тараптар аракеттердин макулдашылгандыгында билдирилүүчү өз ара алгылыктуу шарттарды табышат, тараптардын ар биринин укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоо менен анын бардык катышуучулары үчүн максималдуу пайдалуу; үчүнчүдөн, комплекстүү кеңири түшүнүк катары, анын мазмундук курамы кылмыш – жаза укуктук чыр-чатактын көз карандысыз тарабы болуп саналган жана ошол эле учурда бийликтин ыйгарым укуктарга ээ болбогон медиатордун түздөн-түз катышуусу менен элдештирүү жол-жоболорунун ар кандай потенциалдуу мүмкүн болгон варианттарын өзүнө камтыйт. Төртүнчүдөн, калыбына келтирүүчү сот адилеттиги менен классикалык медиациянын өз ара байланышы болуп саналат, мында кылмыштуу жосун жасагандан кийин чыр - чатактын тараптарынын ортосунда коммуникацияны калыбына келтирүү жүрөт, мында негизги максат-медиациянын башка технологияланган моделдеринин

(фасилитативдик, трансформациялык, эксперттик, салттуу) башка комбинацияларын колдонуу менен пайда болгон конфликттик кырдаалдын кесепеттерин оңдоого умтулуу. Экинчиси - эксперттик медиация, ал төмөнкүлөрдү билдирет: а) сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүдө келишпестиктин мазмунуна терең талдоо жана көйгөйгө багытталган кийлигишүү басымдуулук кылат; б) сүйлөшүү процесси позициялык тоорукка да, тараптардын ортосундагы келишпестикти кыйла адилеттүү жөнгө салуу максатында консультациялык кызмат көрсөтүүлөрдү пайдалануу менен да негизделет. Үчүнчүсү - баалоочу медиация, анда медиатор процесстин мазмунуна таасир этет жана келишпестикти чечүү үчүн өзүнүн варианттарын сунуштайт. Мындай коммуникацияда: а) медиатор талкууланып жаткан маселелерди жана алардын потенциалдуу кесепеттерин эксперттик талдоо жөндөмүнө ээ; б) судьянын болжолдонгон чечимин баяндайт; в) келишпестиктин тараптарына алардын укуктарын, мыйзамдуу таламдарын коргоону, ошондой эле алардын милдеттерин камсыз кылууну эске алуу менен формалдуу жана формалдуу эмес сунуштамаларды берет. Төртүнчү – трансформациялык медиация төмөнкүлөргө багытталган: а) келишпеген тараптардын өз ара аракеттенүүсүнүн сапатын жогорулатууга; б) медиатор коммуникацияны улантууга интерактивдүү колдоо көрсөтөт жана талкуулоо процессин башкарбайт, бирок келип чыккан көйгөйлөрдү чечүү милдетин коет; в) медиациянын мындай түрү үчүн конкреттүү этаптардын, так түзүмдүн, кандайдыр бир берилген эрежелердин болушу мүнөздүү эмес; г) мамилелердин келип чыккан деградациясын улантуу жолу менен тараптардын ортосундагы өз ара мамилелердин өзгөрүшүнө көмөктөшүү, бул үчүн кризистик кырдаалды оңдоо максатында болуп жаткан эскалацияны калыбына келтирүү максатында атайын ыкмалар колдонулат (мисалы: коммуникативдик, психологиялык ыкмаларын колдонуу ж.б.); д) медиатор чечим кабыл алууга катышпайт, тескерисинче конфликттин катышуучуларынын каалоолорун ээрчийт жана сүйлөшүү процессинин өзүндө өз алдынча аракеттенүүгө укук берет. Бешинчи – директивалык медиация – бул келишпестик предмети жаатындагы кесиптик тажрыйбаны жана атайын эксперттик билимдерди колдонуп, медиатордун активдүү иш-аракети менен алектенет: а) компромисске негизделген келишпестикти чечүү үчүн оптималдуу чечимдерди издөө; б) түзүлгөн жагдайлар боюнча тараптарга объективдүү маалымат берүү менен чыр-чатактуу тараптардын позицияларынын күчтүү жана алсыз жактарын түшүнүүгө мүмкүндүк берет; в) кесиптик билимди пайдалануу менен келип чыккан келишпестик боюнча соттук териштирүүнүн потенциалдуу келечегин жана аларды чечүүнүн мүмкүн болгон варианттарын көрсөтөт; г) эксперттик маалыматтарды чогултууну жүргүзөт жана тараптардын укуктары менен таламдарына карата юридикалык мазмундагы объективдүү маалыматтарды берет; д) жол-жоболорду жана мазмунду башкаруу жүргүзүлөт, анда тараптар

конфликттик кырдаалды дээрлик көзөмөлдөбөйт. Алтынчы –фасилитативдик медиация, мында медиатор уюмга катышат жана келишпеген тараптардын ортосунда процесстин мындай катышуучуларынын кызыкчылыктарына жооп берген чечимдерди иштеп чыгуу максатында коммуникативдик өз ара аракеттенүүнүн жана диалогдун деңгээлин жогорулатуу үчүн шарттарды түзөт.

Мындай максатка жетүү үчүн медиатор төмөнкүдөй чараларды көрөт: а) келишпестиктин тараптарына көмөктөшүү боюнча “кызматташтык” сыяктуу коммуникациянын формасын түзүү үчүн болгон “тоскоолдуктарды” алып салуу; б) ойдон чыгарылган айырмачылыктарды табуу жана чыныгы кырдаалды чагылдыруу жолу менен тараптардын катышуучуларынын бири-бирине карата туура эмес чечмелөөлөрүнүн болушун чагылдыруу; в) келишпеген тараптардын реалдуу кызыкчылыктарын табуу жана чагылдыруу жана алардын максатка жетүү мүмкүн болгон жалпылыгы; г) медиатор тарабынан келишпестиктин тараптары кабыл алган чечимдер боюнча эксперттик баа берилбейт, түзүлгөн кырдаалда аларды чечүү жолдорунун варианттары сунушталбайт.

Автор талаш-тартыштарды альтернативдүү чечүү концепциясынын алкагында чет өлкөлөр үчүн келишпестиктерди жөнгө салуу механизминин кеңири спектринин болушу мүнөздүү деп эсептейт, аларды төмөнкү критерийлер боюнча айырмалоого болот: 1) келишпестикти жөнгө салуу ыкмалары боюнча: а) сүйлөшүүлөр; б) арбитраж; в) эксперттерди тартуу менен талаш фактыларды көз карандысыз аныктоо; г) талаш-тартыштын жагдайларын сотко чейинки көз карандысыз баалоо; д) ишти сот арачыларынын катышуусу менен жөнөкөйлөштүрүлгөн кароо (коомчулуктун ичинен атайын органды түзүү); е) мини-сот (комплекттүү механизм); ж) медиация (үчүнчү тарапты тартуу менен); 2) катышкан тараптар үчүн кабыл алынган чечимдин милдеттүүлүгү же милдеттүү эместиги боюнча; 3) келишпестикти жөнгө салууга тартылган катышуучу жактын, ортомчунун же башка жактардын ишинин маанилүүлүгү жөнүндө: 3.1) пассивдүү роль төмөнкүлөргө багытталган: а) иштин жагдайларын баалоого; б) макулдашууга жетишүүгө гана багытталган жана анын мазмунуна таасир этпейт; в) келишпестикти чечүү боюнча сунуштарды киргизет, бирок милдеттүү мүнөзгө ээ болбойт; 3.2) талаш-тартыштардын маңызы боюнча келишпестиктерди чечүүдө активдүү роль ойнойт; 4) жеке сот өндүрүшү (бейтарап сот), мында тараптар үчүн милдеттүү болуп саналган чечимдер чыгарылган ыкмалар колдонулат.

Канададагы медиация институтуна байланыштуу ар кандай булактардын мазмунун талдоо төмөнкүлөрдү айтууга мүмкүндүк берет: 1) калыбына келтирүү юстициясынын ар кандай механизмдеринин (программаларынын) болушу жөнүндө (беш түрү бөлүнгөн), бирок ошол эле учурда Канадада федералдык деңгээлде пайда болгон кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты чечүү максатында медиацияны колдонууну жөнгө сала турган ченемдер жок, мындай

укуктук жөнгө салуу айрым провинциялардын деңгээлинде мыйзамдарда гана каралган; 2) Олуттуу мыйзамдык жөнгө салуунун жоктугуна (б.а. жалпы ченемдик база), ошондой эле ар кайсы провинцияларда ченемдерди колдонуунун айырмалоочу өзгөчөлүктөрүнүн болушуна байланыштуу, бул медиацияны колдонуунун жалпы критерийлерин, принциптерин иштеп чыгууну татаалдантат, анын ичинде ушул институтка мүнөздүү жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрдү белгилейт.

Булактардын кеңири спектрин талдоо авторго АКШдагы медиациянын айрым өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди: 1) медиациянын өзгөчөлүктөрү мамлекеттик мыйзамдарга көз каранды ченемдик жоболор менен аныкталат ошондуктан аларды колдонуу практикасынын жол-жобосу ар кандай мүнөздө болушу мүмкүн; 2) медиациянын өзүнө мамлекетке жараша ар кандай мамиле жасалгандыгы байкалат, анткени алардын айрымдарында ал коомдук демилге катары гана каралат; 3) кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүүдө медиациянын ар кандай моделдерин пайдалануу; 4) медиациянын программалары мамлекеттин колдонуудагы мыйзамдарына ылайык жана белгилүү шарттарда бекитилиши мүмкүн.

Автордун айтымында, КМШнын айрым өлкөлөрүндө медиацияны киргизүү үчүн негизги өбөлгөлөр болуп төмөнкүлөр саналат: 1) коркунучтуулугу аз жана орто оордуктагы кылмыштар жөнүндө иштер боюнча жарашуу жана жоопкерчиликтен бошотуу институту регламенттелүүчү кылмыш мыйзамдарында каралган ченемдер; 2) Колдонуудагы мыйзамдарда жазаны жеңилдетүүчү, анын ичинде күнөөлүү адамдын жүрүм-турумун мүнөздөөчү жагдайларды камтыган жагдайлар каралган; 3) кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда сот жыйналышынын даярдоо бөлүгүндө тараптардын жарашууга укугу жөнүндө түшүндүрмөлөрдү жүргүзүү зарылдыгы жөнүндө жоболор камтылган; 4) стратегиялык документтердин катышуусу менен а) калыбына келтирүү сот адилеттигин технологияларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруунун өзгөчө мааниге басым жана элдештирүү жол-жоболорун өткөрүү зарылчылыгы (2020-жылга чейинки мезгил ичинде Кыргыз Республикасынын узак мөөнөттүү коомдук-экономикалык өнүгүү түшүнүгү); б) калыбына келтирүүчү сот адилеттигине жана балдардын кызыкчылыктарына тиешелүү жарашуу кызматтарынын ишине карата чаралардын комплекси каралган (2012-2017-жылдарга балдардын кызыкчылыктарында аракеттенүүнүн Улуттук стратегиясы) милдеттер чечилбей жатат. Бул учурда, бул кылмыш жасаган, бирок кылмыш жоопкерчилигинин курагына жете элек балдарга да тиешелүү. Бирок ошону менен бирге концепцияларда жана стратегиялык милдеттерге жетишүү үчүн кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү талап кылынат, анткени түзүлгөн кырдаал калыбына келтирүүчү сот адилеттигинин принциптерин ишке

ашырууга жана бүгүнкү күндө колдонулуп жаткан медиациялык инструменттерди колдонууга гана тоскоол болууда.

КМШнын айрым өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучусу медиатордун катышуусу менен сотко чейинки этапта чыр-чатакты жөнгө салуунун милдеттүү тартиби жөнүндө талап койгон эмес, бул медиация жол-жобосун колдонуу жана сотко түздөн-түз кайрылуу аркылуу мындай жөнгө салуунун милдеттенмелерин бузууга жол берүүгө алып келет. Медиацияны чыр-чатакты жөнгө салуунун сотко чейинки ыкмаларынын бири катары милдеттүү түрдө кароо негиздүү деп эсептейбиз.

Экинчи бап “Изилдөө методологиясы” эки бөлүмдөн турат: Биринчи бөлүм “изилдөө предмети жана объектиси”, Экинчи бөлүм “изилдөө методологиясы жана ыкмасы”.

Юридикалык илиминин предмети болуп мыйзамда коомдук жараяндардын жана кубулуштардын болуп жаткан туруктуу жана жалпы байланыш саналат. Ошол эле учурда, изилдөө предметин аныктоодо юридикалык илимде болгон заманбап изилдөө ыкмаларын, изилденген аспект боюнча билимди калыптандыруу мыйзам ченемдүүлүктөрүн, ошондой эле буга чейин болгон теориялык көз караштарды эске алуу менен илимде болгон көйгөйлөргө негизделүүнү унутпаш керек. Ушул позициялардан улам, *изилдөө предмети* төмөнкүлөр болду: 1) элдешүү жол-жоболорунун маселелерин жөнгө салуучу КМШнын айрым өлкөлөрүнүн жана чет мамлекеттердин кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын ченемдери; 2) КМШ өлкөлөрүнүн ченемдик актылары талаш-тартыштарды жөнгө салуу боюнча медиацияны колдонуу жана жарандардын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого көмөктөшүү үчүн укуктук негиз болуп кызмат кылышат; 3) Калыбына келтирүүчү сот адилеттиги жана медиация жаатындагы илимий иликтөөлөр; 4) кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди чечүү боюнча укук колдонуу практикасынын материалы.

Илимде, *изилдөө объектиси* изилдөө багытталган таанып-билүү иш-аракети катары аныкталат жана аларга көбүнчө материалдык кубулуш менен алынган объект кызмат кылат, мында объект адамдын аң-сезимине карабастан ар дайым бар.

Бул изилдөөнүн объектиси кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн бардык баскычтарында медиативдүү жол-жоболорду колдонуу аркылуу тараптардын ортосундагы кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты жөнгө салууда кылмыш-жаза процессуалдык ишмердүүлүктө түзүлүүчү коомдук мамилелер болуп саналат.

Кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө калыбына келтирүү ыкмасы сот адилеттигинин максаттарына жетүүнүн кошумча кепилдиги болушу керек.

Баяндалгандарга таянуу менен, мындай кырдаалда автор социалдык тең укуктуулукту камсыз кылуунун негизги инструменттеринин бири болуп

саналган уникалдуу интегративдик кубулуш катары медиация өзгөчө мааниге ээ болот деген пикирде. Акыркы жылдары медиацияга болгон жогорку илимий кызыгуу бир катар себептерден улам мыйзам ченемдүү болуп көрүнөт, тактап айтканда медиация категориясынын мазмуну өзгөчө социалдык көрүнүш катары көп аспекттүү жана аны юриспруденцияда жана укукта колдонуу абдан маанилүү болуп саналат, бирок мындай медиациянын бардык мүмкүнчүлүктөрү түгөнбөйт. Автор медиацияны дисциплиналар аралык контекстте изилдөө бир катар илимдердин көз карашынан анын айрым маанилүү мүнөздөмөлөрүн тереңирээк аныктоого, түшүнүүгө өбөлгө түзөт деген пикирде [Башмакова Н.И. Медиация как феномен и актуальная составляющая профессиональной деятельности современного специалиста в условиях глобализации социума // Мир науки, культуры, образования. 2015. №1(50). С.76.].

Бул изилдөөдө изилдөө көйгөйүнүн абалын аныктоо үчүн методологиялык даярдыктын этаптарынын бири катары жалпысынан медиация жана кылмыш-жаза процессинде калыбына келтирүүчү медиация маселелерине арналган бүгүнкү күндө болгон илимий эмгектердин контент-анализи чыкты. Жүргүзүлгөн контент-анализ биздин изилдөөнүн гипотезасын аныктоочу негизги факторлорду аныктоого мүмкүндүк берди.

Диалектикалык таанымдын методдору колдонулду, ал аркылуу медиациянын маңызы изилденди, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын алкагында медиациянын таралышы жана колдонулушу талданды.

Талдоо ыкмасы аркылуу изилдөөдө каралып жаткан маселелер боюнча окумуштуулардын позициясы иликтенип, медиация процедурасы боюнча автордун сунуштары негизделген.

Синтез методу диссертациялык изилдөөдө колдонулган түшүнүктөрдүн автордук аныктамасын түзүүгө мүмкүндүк берди. Формалдуу-юридикалык методду колдонуу процессуалдык мыйзамдардагы боштуктарды ачууга өбөлгө түздү, медиатордун ишин жөнгө салуучу системалык-структуралык талдоо ыкмасы да колдонулган, ал аркылуу медиациянын субъекттеринин ишинин негизги багыттары аныкталган.

Салыштырмалуу укуктук ыкма КМШ өлкөлөрүнүн, атап айтканда Россия Федерациясынын, Кыргыз Республикасынын жана Казакстан Республикасынын медиация жаатындагы мыйзамдарына салыштырмалуу-укуктук талдоо жүргүзүүдө колдонулган, анда медиация институтун ишке ашыруунун көйгөйлөрү жана өбөлгөлөрү аныкталган.

Үчүнчү бап “Кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиация концепциясына заманбап мамилелер” үч бөлүмдү камтыйт: биринчи бөлүм “Кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиациянын маңызы жана принциптери: теориялык талдоо”, экинчи бөлүм “Медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүүнүн процессуалдык тартибинин өзгөчөлүктөрү”, үчүнчү бөлүм “Азыркы этапта медиативдүү жол-жоболордун негизги катышуучулары”.

Автор медиация принциптерин эки деңгээлге айырмалоо зарыл деп эсептейт: биринчи деңгээл өзүнө медиация жол-жобосун жүргүзүүнү да аныктаган, ошондой эле кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин тиешелүү талабы түзүлүүгө тийиш болгон кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн негизги жалпы принциптерин камтыйт. Аларга төмөнкүдөй принциптер кирет: мыйзамдуулук, максатка ылайыктуулук принциптери, күнөөсүздүк презумпциясы, кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн акылга сыярлык мөөнөттөрү, адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин коргоо. Көрсөтүлгөн принциптерге карата каралып жаткан медиация институтун эске алуу менен автор тарабынан көңүл бурулган. Экинчи деңгээлге медиациянын атайын принциптери киргизилген, атап айтканда: 1) тараптардын кызматташуу жана тең укуктуулук принциби, мында: а) чыр-чатактын тараптарына медиация жол-жобосуна катышуу үчүн бирдей укуктар жана бирдей мүмкүнчүлүктөр берилүүгө тийиш; б) тараптардын ачык жана эркин диалог жүргүзүү, өз ара түшүнүшүүгө жетишүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылуу; в) тараптардын бири да тең эмес шарттарга коюлушу мүмкүн эмес, анткени бул мыйзамга, ошондой эле медиация жол-жобосунун идеясына карама-каршы келет; г) тараптар талашты жөнгө салуу боюнча алгылыктуу вариантты издөөнү жүзөгө ашырышат жана бири-бирине көмөк көрсөтүшөт.

Медиация жол-жобосуна тараптардын ыктыярдуу катышуусунун принциби: а) тараптар өз каалоосу боюнча элдетирүү жол-жобосуна катышат; б) келишимде ушундай эскертүү болгон учурда да медиация жол-жобосуна катышууга мажбурлоого жол берилбейт; в) тараптар себептерин түшүндүрбөстөн ар кандай учурда медиация процессинен чыга алышат; г) тараптардын биринин катышуусуз медиацияны мажбурлоого же жүргүзүүгө тыюу салынат; д) эгерде мыйзамда башкача каралбаса, элдештирүү жол-жобосун өткөрүү сотко кайрылууга тоскоолдук кыла албайт; е) түзүлүп жаткан медиативдүү макулдашуунун шарттарын аныктоодо эркиндикти болжолдойт, атап айтканда: Макулдашуунун шарттарын аныктайт; ар кандай сунуштарды киргизүүгө же башка тарап койгон сунуштарды четке кагууга укуктуу.

Конфиденциалдуулук принциби медиация принциптеринин ичинен маанилүү болуп саналат, бул анын салттуу сот өндүрүшүнүн жол-жобосунан олуттуу айырмаланышын камсыз кылат. Процедуранын купуялуулугу талаш-тартышты чечүүдө берилген альтернативаны тандоонун негизги себеби болуп калат. Медиациянын купуялуулугу бир нече аспектилерде каралышы керек: а) жол-жобонун өзүнүн купуялыгында жана тараптар жана медиатор тарабынан алынган маалыматтардын техникасында аны жүргүзүүнүн алкагында; б) медиация жол-жобосунун жыйынтыгы боюнча түзүлгөн макулдашуу купуя болууга тийиш; в) эгерде мыйзамда башкача каралбаса, конфиденциалдуулук сакталууга тийиш; медиациянын катышуучулары медиациянын жүрүшүндө алынган деп таануу жөнүндө маалыматты ачыкка чыгарууга жана эгерде

тараптардын бири буга макулдук бербесе, медиациянын катышуучулары медиациянын жүрүшүндө алынган деп таануу жөнүндө маалыматты; д) талашты жөнгө салуу маселеси боюнча экинчи тараптын позициясы жана пикири, ошондой эле чыр-чатакты жөнгө салуу боюнча тараптардын даярдыгы жөнүндө маалымат таратылышы мүмкүн эмес; е) маалымат тараптардын макулдугу менен медиатор тарабынан таркатылышы мүмкүн.

Медиатордун калыстык принциби – бул медиатордун калыстык идеясы, процедуранын өзүнүн түпкү маңызы. Медиатор: а) тараптардын статусуна жана башка мүнөздөмөлөрүнө, анын ичинде кандайдыр бир жагдайларга карабастан тараптардын кайсы бирине артыкчылык бербөөгө, ошондой эле тараптардын кайсы бирине артыкчылык бербөөгө тийиш; б) медиация жол-жобосун жүзөгө ашырууда кызыкчылыктардын кагылышуусу эске алынууга тийиш, б.а. юридикалык талаш-тартыштын жыйынтыгына медиатордун жеке кызыкчылыгы болушу мүмкүн эмес, мында анын болушу адамдын медиатор катары мындай медиациялык процесске катышуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарат.

Медиациянын ачык-айкындуулук принциби медиативдүү жол-жобонун маңызы жөнүндө жана анын кесепеттери жөнүндө толук маалымат болгондо, кылмыш-жаза укуктук келишпестиктин тараптары медиация процессине кирүүсү керек болгон тараптардын маалымдуулугун билдирет, ал төмөнкүлөр менен камсыз кылынат: а) медиациянын мындай жол-жобосуна катышуу чечимин кабыл алуунун ыктыярдуулугу жана анын натыйжасы үчүн тараптарга жоопкерчилик жүктөлгөн жерде; б) тараптар медиациянын оң натыйжасына жетишүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылууга көмөктөшө турган зарыл маалыматты алууга тийиш.

Тараптардын өз алдынча аныктоо принциби медиатор тараптарга талаш-тартыштын кандайдыр бир чечимин таңуулоого укуксуз дегенди билдирет, ошол эле учурда медиация жол-жобосунун маңызы тараптар өз ара алгылыктуу чечимди өз алдынча табышы үчүн турат, медиатор тараптардын чечим кабыл алуу процессине кийлигишүүдөн баш тартуусу керек, ошондой эле карама-каршы келген тараптын биринин экинчисине үстөмдүк кылышына жол бербөө жана алардын ортосундагы конструктивдүү диалог шартында жүргүзүлүшү керек.

Медиатордун компетенциясынын чектерин сактоо принциби төмөнкүлөрдү билдирет: а) медиатор өзүнүн компетенциясына кирбеген милдеттерди өзүнө алууга укуксуз; б) медиатор сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүнүн жүрүшүндө башка тармактарда атайын билимдерин колдонууга, ошондой эле ушул маселелер боюнча жаңжалдашкан тараптарга консультацияларды өткөрүүгө укуксуз.

Медиациянын ак ниеттүүлүк принциби ушул медиативдүү процесстин катышуучусунун өзүнүн жүрүм-туруму катышкан тараптардын субъективдүү укуктарын жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын бузуу мүмкүнчүлүгүн жокко

чыгарууга жана өз укуктарын жана ыйгарым укуктарын алардын көлөмүнө жана арналышына ылайык жүзөгө ашырууга умтулуусунда турат.

Медиа процесстин тараптарынын ишеним принциби медиатордун умтулуусунда турат, ал медиация жол-жобосунун процессинде белгилүү методикаларды колдонуу менен конфликттин катышуучуларынан келип чыккан талаш-тартышты чечүүгө жана конфликттин бардык катышуучуларынын кызыкчылыктарына жооп берген натыйжага жетишүүгө тоскоол болгон терс көрүнүштөрдү алып салууга, ошондой эле келишпестиктин тараптарынын ортосундагы өз ара аракеттенүүнү стимулдаштырууга жана диалогду колдоого алып, медиативдүү процесстин жүрүшүндө алардын ортосунда ишеним атмосферасын түзүүгө тийиш.

Автордун позициясынан алганда, медиативдүү жол-жоболордун эң кеңири таралган этаптары болуп төмөнкүлөр саналат: даярдык, демилгелүү, мында этаптын негизги максаты – тараптардын ортосунда медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүү жөнүндө макулдашууга жетишүү болуп саналат, ал өзүнө төмөнкү аспектилерди камтыйт: 1) сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан адамдын медиация жол-жобосуна катышуу мүмкүндүгү жөнүндө түшүндүрүү иштерин жүргүзүү; 2) ыйгарым укуктуу адамдарды медиатор менен “маалыматтык жолугушууга” жиберүү; 3) мындай адамдарга укуктук процессуалдык статус берүү; 4) медиация жол-жобосуна катышууну каалаган адамдарга алардын укуктарын жана милдеттерин толук көлөмдө түшүндүрүү; 5) жазуу жүзүндө макулдашуу түзүү, анда төмөнкүлөр каралыш керек: талаштын предмети жөнүндө; медиатор жөнүндө; медиация жол-жобосун жүргүзүүнүн тартиби жөнүндө; медиация жүргүзүүнүн мөөнөттөрү жөнүндө; катышуу шарттары жана чыгымдар; 6) жабырлануучу же шектүү (айыпталуучу) тарабынан төмөнкүлөрдү камтыган өтүнүч кат берүү: кылмыш-жаза укуктук келишпестиктин катышуучулары жөнүндө маалыматты; ал негизделген жагдайлар жөнүндө маалыматты; медиация жол-жобосунан келип чыккан укуктарды жана милдеттерди өзүнө алууга демилгечи тарабынан макулдук берүүнү; 7) кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиация жол-жобосун жүргүзүү үчүн негизи жок (болушу мүмкүн эмес) адамдарга карата кылмыш ишинен өзүнчө өндүрүшкө бөлүүгө жол берилет. Баштапкы баскыч – бул жол-жобонун ачылышы, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: 1) медиация жол-жобосун жүргүзүү үчүн коюлган талаптарга ылайык негиздерди белгилөө: а) жасалган жосундун мыйзамдарда каралган иштердин категорияларына ылайык келиши; б) тараптар кылмыш ишинин факт жүзүндөгү жагдайларына макул болушат; в) шектүү (же айыпталуучу) биринчи жолу кылмыш жасаган адам болуп саналат; г) айыпталуучу, шектүү ага акыл-эси жайында болгон кылмышты жупташтырбайт; д) тараптардын өтүнүч катынын болушу; 2) медиация жол-жобосун дайындоо жөнүндө сотко чейинки өндүрүш органдарынын чечим кабыл алуусу; 3) медиация жол-жобосун өткөрүү үчүн процессуалдык

шарттардын бар экендиги белгиленсин: а) адамда айыпталуучунун (шектүүнүн) процессуалдык статусунун болушу; б) медиативдүү жол-жобону өткөрүүгө тараптардын макулдугунун болушу; в) “маалыматтык жолугушууну” өткөрүү; 4) тараптарга кылмыш-жаза укуктук чыр – чатакты чечүүнүн жол-жобосу жөнүндө зарыл маалыматтарды жеткирүү; 5) медиатор тарабынан медиация жол-жобосуна жана тараптардын ортосундагы аңгемелешүүнүн андан аркы жүрүшүнө көзөмөлдү белгилөө; 6) жыйынтыктоочу бөлүгү – медиация жол-жобосун жүргүзүү жөнүндө токтоом чыгаруу. Үчүнчү баскычка кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүү боюнча түздөн-түз ишти киргизүү керек, ал төмөнкүлөрдү камтыйт: а) чыр-чатактуу тараптардын медиатор менен өзүнчө, ошондой эле биргелешкен медиативдүү жолугушууларын өткөрүүнү уюштуруу; б) медиативдүү жол-жоболорду жүргүзүүнүн негизги эрежелерин жана шарттарын аныктоо; в) талашты жөнгө салуу боюнча дал келген жана карама-каршы келген кызыкчылыктарды аныктоонун негизинде тараптардын позициясын түзүү; г) карама-каршы келген тараптардын ортосундагы талаш аспекттерди жоюу боюнча өз ара алгылыктуу ыкмаларды издөө. Төртүнчү баскычка карата, анда бул талашты жөнгө салуу боюнча тараптардын ортосунда макулдашууга жетишүү боюнча иш-аракет: а) тараптарга келишпестикти чечүүнүн мүмкүн болгон варианттарын өз алдынча табууга көмөктөшүү; б) мүмкүн болгон сунуштарды жана жеңилдиктерди талкуулоо жолу менен тараптардын талаш-тартыштарын чечүүгө көмөктөшүүчү варианттарды медиатор тарабынан иштеп чыгуу; в) окуялардын өнүгүшүнүн сунуш кылынган моделдерин биргелешип баалоо жана медиациянын жүрүшүндө жетишилген макулдашуулардын аткарылышын текшерүү. Кийинки бешинчи баскыч – медиациялык макулдашууну түзүү жана тергөөчүгө өткөрүп берүү, мында медиация процессинин жүрүшүндө тараптар жетишкен макулдашуулар бекемделет. Зарыл болсо, келишимди так жана ишенимдүү түзүү үчүн юристтин катышуусу зарыл. Акыркы этап – бул текшерүү баскычы, анткени кылмыш ишин же куугунтуктоону токтотуу жөнүндө кабыл алынган чечимдин мыйзамдуулугун, жүйөлүүлүгүн жана негиздүүлүгүн текшерүү талап кылынат. Кабыл алынуучу процессуалдык чечим укуктук ченемдерге негизденүүгө жана кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын бузбоого тийиш, ошондуктан ал төмөнкү чараларды камтыйт: а) медиативдик жол-жобонун алынган натыйжаларын сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан изилдөө. Медиативдүү жол-жобонун жыйынтыктары КЖПКнин ченемдерине ылайык келүүгө тийиш болгон медиативдүү макулдашууда баяндалат; б) сотко жиберүүнүн алдында тараптардын кылмыш ишинин, медиативдүү макулдашуунун материалдары менен таанышуусу үчүн шарттарды түзүү; в) медиативдүү макулдашууда КЖПКнин ченемдерин бузуулар табылган учурда тергөө органдары медиация жол-жобосун токтотуу жөнүндө токтоом чыгарууга укуктуу; г) прокурор тарабынан бекитилүүгө тийиш

болгон өндүрүштө турган тергөөчүнүн кылмыш ишин токтотуу жөнүндө маселени чечүү үчүн сотко өтүнүч жөнөтүү жөнүндө токтом чыгаруу.

Сотко чейинки өндүрүш органдары медиативдүү процедуранын катышуучулары катары калууга тийиш экендиги далилденет, мында төмөнкү функцияларды бөлүп көрсөтүү керек: 1) кылмыш жөнүндө билдирүүнү текшерүүнү жүзөгө ашырат жана кылмыш ишин козгойт, медиация жол-жобосун жүргүзүү үчүн шарттардын жана негиздердин бар экендигин белгилейт; 2) жабырлануучуга жана шектүүгө медиация жол-жобосуна катышууну сунуш кыла турган субъекттердин бири болуп саналат; 3) жабырлануучуга (шектүүгө) укуктарын жана милдеттерин, анын ичинде потенциалдуу статусунун өзгөчөлүктөрүн түшүндүрүүнү жүзөгө ашырат жана; 4) КЖПКнин жана медиативдүү макулдашуунун башка мыйзамдарынын талаптарына ылайык келишин текшерүү жүргүзүлөт, андан кийин алар материалдарды жана токтомду андан ары бекитүү үчүн прокурорго берүүгө милдеттүү.

Автор жабырлануучуларга карата медиациянын калыбына келтирүү жол-жобосун ишке ашыруу төмөнкү себептер боюнча негиздүү деп эсептейт: 1) медиативдүү ыкманы колдонуу кылмыш-жаза саясатынын максатына мамлекет тарабынан жабыр тарткандарга, алардын укуктарына жана кызыкчылыктарына зыян келтирилгендерге көңүл бурууну жогорулатууну кошо алганда жетишүүнү камсыз кылат; 2) кылмыш-жаза укуктук келишпестикти медиация жол-жобосу аркылуу чечүү жабырлануучуга сот адилеттигин жүргүзүүнүн жүрүшүнө, анын ичинде ал үчүн маанилүү болгон жыйынтык чечимдерди кабыл алууга көбүрөөк даражада реалдуу таасир этүүгө мүмкүндүк берет; 3) медиация жабырлануучунун укуктарын жана мыйзамдуу таламдарын камсыз кылуунун маанилүү кепилдиги болуп саналат, ошондой эле ага келтирилген материалдык жана моралдык зыяндан улам компенсациянын өлчөмүн аныктоого катышат; 4) элдештирүү жол-жобосу кылмыш-жаза укуктук келишпестиктин ургаалдуулугун кээде көбүрөөк деңгээлде төмөндөтүшү жана жабырлануучу тарап үчүн аны чечүүнүн эң жакшы ыкмасын табышы мүмкүн, ал өкүм менен аяктаган жана күнөөлүү адамдын милдеттенмелерин көп учурда аткарбагандыгына алып келген сот процессине караганда.

Корутунду. Калыбына келтирүү юстициясынын негизги милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) укукка каршы жосундардын натыйжасында талаш-тартыштарды жөнгө салуунун белгилүү механизмдерин пайдалануу, ошондой эле кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн тутумунун алкагында тараптардын кызыкчылыктарына көмөк көрсөтө турган шарттарды түзүү жолу менен зыян келтирилген адамдарга жардам жана колдоо көрсөтүү; 2) калыбына келтирүү юстициясынын механизмдеринде күнөөлүү адамдарды калыбына келтирүүнүн ийкемдүү ыкмаларын колдонуу, жасалган укукка каршы жосундун өзгөчөлүктөрүн, түрүн жана жагдайларын жана каралып жаткан чыр-чатактын

өзгөчөлүгүн эске алуу менен жасаган жосунду аңдап-түшүнүүгө жардам берүү; 3) тандалып алынган калыбына келтирүүчү юстициянын методдоруна жана механизмдеринен калыбына келтирүүчү натыйжага жетишүүнү аныктоонун потенциалдуу мүмкүндүгүн, мында күнөөлүү адамга карата кылмыш-жаза жазасын колдонуунун мүмкүндүгүн жана зарылдыгын толугу менен четке какпастан; 4) тараптардын катышуучуларына адамдар ортосундагы мамилелерди нормалдаштыруу үчүн, ошондой эле күнөөлүү адамга жасалган жосун үчүн жоопкерчиликти моюнга алуу жана аңдап билүү үчүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрдү берүү; 5) рецидивге жол бербөө боюнча алдын алуучу функцияны жүзөгө ашыруу, ошондой эле белгилүү бир адамдар тарабынан криминалдык жосундарды детерминант кылуучу факторлорду аныктоо; 6) коомдук турмушка тиешелүү субъекттерди, жамааттарды тартуу менен күнөөлүү адамды реинтеграциялоого, аны реабилитациялоого көмөктөшүү, жабырлануучуга келтирилген зыяндын ордун толтурууга чакыруу. Азыркы дүйнөнүн ааламдашуу феномени жана азыркы геосаясий кырдаал маданий жана тилдик чөйрөлөрдүн интеграция процессин жана адамдардын цивилизациялык диалогун күчөтүүнү талап кылаары негиздүү позиция болуп саналат, анткени дал ушул адамзаттын өз ара көз карандылыгы алардын өз ара аракеттенүүгө даярдыгын артыкчылыктуу позицияларга коет.

Европа мамлекеттеринде медиация институтун ишке ашыруу боюнча ар кандай булактарды изилдөө авторго мындай тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди: 1) кылмыш-жаза сот өндүрүшүндө медиацияны укуктук жөнгө салуу маселелери боюнча ар кандай мамилелердин болушу, бул төмөнкү жагдайларга жараша болот: а) жазык процессинин баскычтарынын өзгөчөлүктөрү (мисалы: сурак процесси менен кылмыш-жаза процессинин ортосунда так чектөөнүн жоктугу; б) кылмыш-жаза жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамда медиация жөнүндө ченемдердин болушу же жоктугу же аны колдонуу жөнгө салынуучу атайын ченемдик актыны чыгаруу боюнча; в) ар кандай юридикалык жана иш жүзүндөгү кесепеттери бар процессуалдык иштин ар кандай стадияларында медиациянын ар кандай моделдерин ишке ашырууда өзгөчө мамиле; 2) медиация жол-жобосун ишке ашыруу кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн негизине коюлган базистик принциптерге жараша болот; 3) медиациянын колдонулушу жөнүндө маселени чечүү үчүн баштапкы позиция болуп саналган аныктоочу критерийлер боюнча айырмалоочу өзгөчөлүктөрдүн болушу: а) айыпкердин инсандыгы (жаш өзгөчөлүктөрү :адамдын жүрүм-туруму, жасалган криминалдык жосундун мүнөзү); б) жабырлануучунун инсандыгы (жеке адам, тараптардын ортосундагы өз ара мамилелердин мүнөзү); в) кылмыштардын категориясы боюнча; 4) Элдештирүү жол-жоболорунун маалыматтарын колдонуу үчүн мыйзамдык базанын жоктугу боюнча, алар эксперименттик долбоорлор катары гана ишке ашырылат; 5) чет өлкөлүк практика өзүнө социалдык жана укуктук жөнгө салууну

айкалыштырган жана жазык процессинин баскычында (баштапкы же анын жүрүшүндө) жараша турган, ошондой эле медиаторго кайрылуунун милдеттүүлүгү жана анын процессуалдык өзгөчөлүктөрү боюнча айырмаланган полиция, прокурордук, коомдук жана соттук медиациянын бар экендигин күбөлөндүрөт; 6) ювеналдык юстиция чөйрөсүндө медиация жолу менен жазык-укуктук келишпестикти чечүү боюнча ар кандай мамилелер менен, анткени төмөнкүлөр катары каралышы мүмкүн: а) таза түрүндө элдештирүү жол-жобосу; б) жашы жетпегендерге карата өзүнчө тарбиялоо чараларын колдонуунун курамдык бөлүгү катары; 7) медиацияны кылмыш-жаза процессинин ар кандай баскычтарында, анын ичинде соттук териштирүүдөн кийин да колдонуу мүмкүнчүлүгүнө жараша, ошондой эле юридикалык жана иш жүзүндөгү кесепеттерди эске алуу менен кылмыш-жаза юстициясынын чегинен чыккан, б.а. кылмыш-жаза юстициясына кошумча катары.

Бул КМШ өлкөлөрү үчүн мүнөздүү төмөнкү ыкмалар болуп саналат деп негизделген: 1) өзүнүн практикалык ишинде калыбына келтирүүчү юстициянын элементтери, анын ичинде Кыргыз Республикасында жана Казакстан Республикасында кылмыш иши боюнча өндүрүш менен катарлаш иштеп жаткан кылмыш-жаза укуктук келишпестикти чечүү үчүн медиация институту кеңири жайылтылууда; 2) Медиация институтунун өнүгүү тенденциялары универсалдуу гана эмес, эл аралык да болуп саналат, анткени ал учурдагы алдыңкы эл аралык тажрыйбага негизделет жана бул чөйрөдө укук коргоо жана сот органдарынын ишин жөнгө салуучу ченемдик актылардын бир катар мамлекеттерде кабыл алынышына алып келди; 3) КМШ өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучуларынын умтулуусу, бир жагынан, кылмыш-жаза процессине медиацияны киргизүүдө атаандаштыкка же кылмыш-жаза юстициясынын колдонулуп жаткан тутуму менен карама-каршылыктарга жол бербөө боюнча, экинчи жагынан жазык мыйзамдарында бар жана ийгиликтүү иштеп жаткан башка укуктук институттар менен өз ара аракеттенүүнүн иштиктүү, ойлонулган механизм иштеп чыгууга багытталган; 4) медиациянын ар кандай моделдеринин болушу мүнөздүү, алар төмөнкүлөр катары каралат: а) жазык сот өндүрүшүнүн курамдык бөлүгү; б) жазык процессине альтернатива катары. Бирок ошол эле учурда медиациянын колдонулган моделине жараша ал кылмыш-жаза процессине кошумча катары каралат, же болбосо жазык куугунтугун алмаштыруучу жол-жобо болуп саналат; 5) бардык эле өлкөлөрдө медиация мыйзамдык деңгээлде бекитилген эмес, же аны колдонуу практикасы жарым-жартылай жөнгө салынат, бул анын болушун камсыз кылуучу таасирдүү механизмди түзүүгө мүмкүндүк бербейт, бирок ошону менен бирге биз медиация институтунун барган сайын көбүрөөк “процессуалдаштырылышын” байкай алабыз; 6) медиация жол-жобосунун фрагменттүү мүнөзү байкалууда, ошону менен бирге Кыргыз Республикасында жана Казакстан Республикасында кылмыш-жаза процессуалдык кодекстерде

ченемдер бекитилгенине карабастан, аларда медиацияны ишке ашыруунун так жана түшүнүктүү механизми жок; 7) медиация жол-жобосун жүзөгө ашыруунун натыйжалуулугу медиатор менен ал колдонгон усулдар менен сотко чейинки өндүрүш органдары менен прокуратура органдарынын ортосунда атаандаштыктын болушуна жолтоо болот; 8) Беларусь Республикасына карата, каралып жаткан чөйрөдө мыйзам чыгаруучунун мамилеси Казакстан Республикасынан жана КРдан айырмаланып бир аз консервативдүү бойдон калууда, жана бул кырдаалда азыркы мамлекеттик саясатты олуттуу трансформациялоону жана кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарга жаңы технологияларды терең киргизүүнү түшүнбөгөндүк таасирин тийгизип жатат деп эсептейбиз, бул төмөнкүлөрдү тастыктоого мүмкүндүк берет: а) Беларусь Республикасынын Мыйзамы менен (2021-жылдын 26-майында № 112-3 “Кылмыш-жаза жоопкерчилигинин маселелери боюнча кодекстерди өзгөртүү жөнүндө”) медиация институту бекитилген, ошону менен бирге ал тез айыптоо иштерине гана тиешелүү жана жабырлануучу менен элдешүүгө байланыштуу адамды кылмыш жоопкерчилигинен бошотуу мүмкүнчүлүгүнүн кырдаалында гана (БК КЖК 89-беренеси). Ошондуктан мыйзам чыгаруучунун мындай мамилеси калыбына келтирүүчү медиациянын бардык потенциалын ишке ашырууга тоскоол болууда. б) медиацияны колдонуу мүмкүн болгон кылмыштардын мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган сегменти кылмыштардын анча маанилүү эмес бөлүгүн гана камтыйт, мында келип чыккан бир катар чыр-чатактар башка адамдардын катышуусуз чечилиши мүмкүн; в) Беларусь Республикасынын Мыйзам чыгаруучусу жарашуу жол-жобосунун механизмин өзү жөнгө салбайт, болгону жабырлануучу менен жарашуу мүмкүнчүлүгү жана анын кесепеттери белгиленет.

Медиациянын төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрү баса белгиленди: 1) кылмыш-жаза укугу менен процессинин тыгыз байланышы процессуалдык укуктун ченемдерин колдонбостон материалдык укуктун ченемдерин ишке ашыруу мүмкүн эместигинен турат; 2) жасалган криминалдык жосундардын натыйжасында келип чыккан мамилелердин ачык мүнөзү, мында кылмыш-жаза укугунда жана процессинде жөнгө салуунун императивдик усулу кылмыш-жаза укуктук чыр-чатакты тараптардын ортосунда чечүү үчүн медиация институтунун башка талаш-тартыштарды чечүү үчүн медиациядан айырмалануусун шарттайт; 3) кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн алкагында медиацияны колдонуу төмөнкүдөй эсепке алууну талап кылат: а) кылмыш-жаза процессинин ченемдеринин тутумунда медиациянын абалын туура аныктоо зарылчылыгы менен татаалдашууда; б) медиациянын укуктук механизмин түзүү талап кылынат, ал бул жол-жобонун кылмыш-жаза процессинин принциптери жана башка институттары менен туура өз ара аракеттенүүсүн камсыз кылуу үчүн шарттарды түзөт. 4) медиация жол-жобосун киргизип

жаткан мамлекеттердин улуттук кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн базалык принциптерин бузбастан, жазык-укуктук чыр-чатакты чечүү үчүн медиациянын потенциалын кыйла натыйжалуу пайдалануу мүмкүнчүлүгүн түзө турган оптималдуу вариантты тандоого умтулуусу.

Медиаторго мүнөздүү болгон эң мүнөздүү белгилер: 1. тараптардын ортосундагы жарашуу жол-жобосун башкарган жана ошол эле учурда кылмыш-жаза укуктук чыр-чатактын бейтарап тарабы болуп саналган адам; 2. келишпестиктин тараптарынын ортосунда диалог жана байланышты уюштуруу үчүн шарттарды түзүү жолу менен сүйлөшүү процессин жүзөгө ашыруучу адам; 3. чыр-чатактуу тараптардын позициясын аныктоого жана алардын өз ара кызыкчылыктарын аныктоого көмөк көрсөтүүчү адам; 4. келишпестиктин тараптарынын ортосунда макулдашуу түзүүнүн мазмунунун шарттарын аныктоочу жана юридикалык маселелер боюнча жардам көрсөтүүчү жак; 5. иштин жыйынтыгына жеке материалдык-укуктук кызыкчылыгы жок адам; 6. ага түздөн-түз кылмыш иши боюнча коомдук-укуктук милдеттер жүктөлгөн эмес, бирок ал сот адилеттигине көмөктөшүүчү адам; 7. медиатордун кызыкчылыгынын негизги мазмуну карама-каршы келген тараптардын ортосунда акылга сыярлык тең салмактуулукту орнотуу болуп саналат жана ошол эле учурда алардын ортосунда артыкчылыктар түзүлбөйт, ошондой эле тараптардын биринин кызыкчылыгын коргой албайт; 8. медиатор медиация функциясын аткарат, ошондуктан коргоонун субъектиси болуп саналбайт жана иш боюнча далилдерди чогултууну жүзөгө ашырбайт; 9. Кылмыш-жаза укуктук келишпестик шарттарында медиатордун ишинин негизги принциптери болуп төмөнкүлөр саналат: өз алдынчалуулук; кызыксыздык; объективдүүлүк; жоопкерчилик; тараптардын катышуучуларынын мыйзамдуу кызыкчылыктарын сактоо; катышуунун ыктыярдуулугу; купуялуулукту сактоо; кесипкөйлүк; 10. медиаторго коюлуучу квалификациялык критерийлерди камтыган расмий стандартты сактоо талап кылынат.

Медиация жол-жобосун жүзөгө ашырууда медиатордун негизги беш спецификалык функцияларын эске алуу кере, атап айтканда: 1) маалыматтык-аналитикалык, ал бардык зарыл маалыматтарды комплектоону чогултуу боюнча медиатордун ишин болжолдойт, анын негизинде талдоо чечүү үчүн коюлган маселелерди биргелешип талкуулоо үчүн шарттарды түзөт. 2) натыйжалуу – уюштуруучулук, сүйлөшүү процессинин өзүн өткөрүү боюнча тийиштүү уюштурууну жана шарттарды камсыз кылуудан турат. 3) инструменталдык-жөнгө салуучу, ар бир өзүнчө алынган учур боюнча кыйла натыйжалуу ыкмаларды издөөдө турат, түзүлгөн кырдаалда чечим кабыл алуунун потенциалдуу мүмкүн болгон варианттарын издөөгө чыр-чатактуу тараптарды жүйөлөштүрүү үчүн аларды колдонууну жөнгө салат. 4) Баалоо функциясы-Аткарылган ишти комплекстүү талдоодон турат, анын негизинде ал төмөнкүлөргө умтулат: а) пайда болгон көйгөйлөрдү чыр-чатактуу тараптардын

алдына кесиптик маселелерди коюу жолу менен чечүүгө; б) конфликттешкен тараптардын кызыкчылыктарына жооп берген тиешелүү чечимди кабыл алуунун реалдуу потенциалдуу мүмкүнчүлүгүнө жетишүүгө; в) кабыл алынган чечимдерди толук кандуу ишке ашыруунун жүрүшү боюнча баалоону жүзөгө ашырат. 5) эмоционалдык-психологиялык – коммуникация процессин жөнгө салуу үчүн ишеним атмосферасын түзүү жана чыр-чатактуу тараптардын андан аркы сүйлөшүүлөрүнө көмөктөшүүчү пайдубалды куруу үчүн тиешелүү психологиялык чөйрөнү түзүү.

Автордун көз карашы боюнча КМШ өлкөлөрүндө медиация институтун андан ары өнүктүрүү үчүн улуттук укуктук жана эл аралык укуктук өбөлгөлөрдүн болушу таасир этет, анткени бир жагынан кылмыш медиациясын киргизүү жана андан ары өнүктүрүү багытында юридикалык коомчулуктун жана башка кызыкдар ведомстволордун ченем жаратуу демилгелерин байкоого болот, экинчи жагынан медиациянын кеңири спектрин түзүү боюнча умтулууну байкоого болот, бул эл аралык укуктук актыларда өз ордун табат.

Практикалык сунуштамалар. Жүргүзүлгөн изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча автор тарабынан практикалык мүнөздөгү төмөнкү сунуштар иштелип чыккан:

1. комплекстүү позициялардан медиациянын негизги моделдери бөлүнүп көрсөтүлгөн: а) калыбына келтирүүчү, б) эксперттик, в) баалоочу, д) трансформациялык, е) директивдик, ж) фасилитативдик. Медиация субъекттеринин ишинин мазмуну, максаты, ошондой эле негизги багыттары баяндалган.

2. медиациянын көрсөтүлгөн түрлөрүнүн ар бири бири-бирин байыта тургандыгы жана өз ара аракеттенүүдө пайдаланылышы мүмкүн экендиги негиздүү; тараптардын ортосунда пайда болгон чыр-чатакты чечүүдө медиаторлордун иши жана медиация процессин уюштурууда жана көзөмөлдөөдө, ошондой эле тараптар чечимдердин варианттарын иштеп чыгууда катышуунун өзгөчөлүктөрү чагылдырылган; сот органдарынын жана сотко чейинки өндүрүш органдарынын медиациялык жол-жободогу функциялары аныкталган; жазыктык-укуктук чыр-чатакты чечүү максатында медиациянын моделин тандоодо жетекчиликке алынууга тийиш болгон автордук мамилелер баяндалган.

3. медиация принциптери келтирилген, алар кылмыш-жаза процессинде жетекчиликке алынууга тийиш, ошондой эле медиация жол-жобосун жүзөгө ашырууда алардын функциялары.

4. медиациялык жол-жоболордун жагдайларын жана өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен кылмыш жаза процессинде медиация жол-жоболорунун программаларын пайдалануу боюнча сунуштар баяндалды;

5. кылмыш – жаза процессинде медиатордун укуктарын жана милдеттерин чечүү боюнча мыйзамдык сунуштар киргизилди.

Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:

1. Кыргызбаева, Г. А. Медиация в исполнительном производстве: опыт зарубежных стран / Э. С. Токторов, Г. А. Кыргызбаева // Аграрное и земельное право. – 2022. – № 11(215). – 180-182 б. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=49871796>
2. Кыргызбаева, Г. А. Көз карандысыз мамлекеттер шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүндө медиация институтун киргизүүнүн абалы / Г. А. Кыргызбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №2, 2024. – 193-197 б.
3. Кыргызбаева, Г. А. Кыргыз Республикасынын укуктук чөйрөсүндөгү медиация процедурасынын орду жөнүндө маселе (Казакстан Республикасы менен салыштыруу) / Э. С. Токторов, Г. А. Кыргызбаева // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана №2, 2024. – 198-202 б.
4. Кыргызбаева, Г. А. Медиация как основной инструмент примирительной процедуры / Г. А. Кыргызбаева // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 5(233). – 291-293 б. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=68025135>
5. Токторов, Э. С. К вопросу о медиации как о восстановительном правосудии в современной юридической науке / Э. С. Токторов, Г. А. Кыргызбаева // Аграрное и земельное право. – 2024. – № 5(233). – 374-377 б. // <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=68025162>

Кыргызбаева Гүлшайыр Акматжановнанын 12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам-иликтөө ишмердиги адистиги боюнча юридика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Көз карандысыз Мамлекеттер Шериктештигинин (КМШ) өлкөлөрүнүн кылмыш-жаза процессиндеги медиация институту” деген темада жазылган диссертациясынын РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: медиация, калыбына келтирүү юстициясы, сот адилеттиги, элдешүү, жол-жобо, келишпестик, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдар, медиативдүү жол-жоболор, принциптер

Бул изилдөөнүн объектиси болуп кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн бардык баскычтарында медиативдүү жол-жоболорду колдонуу аркылуу тараптардын ортосундагы кылмыш-жаза укуктук келишпестикти жөнгө салууда кылмыш-жаза процессуалдык ишмердүүлүктө түзүлүүчү коомдук мамилелер саналат.

Изилдөөнүн предмети төмөнкүлөр болду: 1) айрым КМШ өлкөлөрүнүн жана чет мамлекеттердин элдешүү жол-жоболорунун маселелерин жөнгө салуучу кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарынын ченемдери; 2) талаш-тартыштарды жөнгө салуу боюнча медиацияны колдонуу жана жарандардын укуктарын, эркиндиктерин жана мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоого көмөктөшүү үчүн укуктук негиз катары кызмат кылган КМШ өлкөлөрүнүн

ченемдик актылары; 3) Калыбына келтирүүчү сот адилеттиги жана медиация жаатындагы илимий изилдөөлөр; 4) кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди чечүү боюнча укук колдонуу практикасынын материалы.

Диссертациялык изилдөөнүн **максаты** болуп КМШнын айрым өлкөлөрүндө тараптардын медиация институтун имплементациялоо өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен ортосундагы кылмыш-жаза укуктук келишпестиктерди чечүү боюнча медиативдүү процедураларды жүргүзүүнүн натыйжалуу механизм, ошондой эле азыркы этапта медиация институтун өркүндөтүү боюнча илимий жактан негизделген сунуштарды иштеп чыгуу саналат..

Изилдөөнүн методологиялык негизин жалпы жана атайын илимий методдор, ошондой эле синтез методу, формалдуу-укуктук изилдөө методу, системалык-структуралык анализ методу, салыштырма-укуктук метод түзөт, изилдөөнүн дээрлик бардык этаптарында тыянактардын жана сунуштардын аныктыгын камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия) колдонулган.

Алынган натыйжалар жана алардын жаңылыгы диссертациялык иш калыбына келтирүүчү юстиция концепциясынын теориясынын негизинде аны өнүктүрүүнүн заманбап тенденцияларынын жана КМШнын айрым өлкөлөрүндө колдонулуп жаткан кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын салыштырма анализинин контекстинде медиациянын укуктук институтун көрсөткөн биринчи комплекстүү изилдөөлөрдүн бири экендиги менен шартталган.

Колдонуу деңгээли же колдонуу боюнча сунуштар, практикалык сунуштар медиаторлордун, юридикалык талаш-тартыштарды жөнгө салуу боюнча адвокаттардын жана элдешүү жол-жоболорун жүзөгө ашырууда колдонулушу мүмкүн, ал эми иштелип чыккан сунуштар медиация жол-жоболоруна катышкан жана альтернативдүү жазык куугунтугунун алкагында чечим кабыл алган кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн башка активдүү катышуучуларынын ишин оптималдаштырат.

Колдонуу чөйрөсү: кылмыш – жаза процесси, криминалистика, ыкчам-издөө ишмердүүлүгү.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кыргызбаевой Гүлшайыр Акматжановны на тему:
**«Институт медиации в уголовном процессе стран Содружества
Независимых Государств (СНГ)» на соискание ученой степени кандидата
юридических наук по специальности 12.00.09- уголовный процесс,
криминалистика; оперативно-розыскная деятельность**

Ключевые слова: медиация, восстановительная юстиция, правосудие, примирение, процедура, конфликт, уголовно-процессуальное законодательство, медиативные процедуры, принципы

Объектом данного исследования являются общественные отношения, которые складываются в уголовно-процессуальной деятельности при урегулировании уголовно-правового конфликта между сторонами посредством использования медиативных процедур на всех стадиях уголовного судопроизводства.

Предметом исследования явились: 1) нормы уголовно-процессуального законодательства отдельных стран СНГ и зарубежных государств регулирующие вопросы примирительных процедуры; 2) нормативные акты стран СНГ служащие правовой основой для применения медиации по урегулированию споров и содействия в защите прав, свобод и законных интересов граждан; 3) научные изыскания в области восстановительного правосудия и медиации; 4) материал правоприменительной практики по разрешению уголовно-правовых конфликтов.

Цель исследования диссертационного исследования является разработка действенного механизма проведения медиативных процедур по разрешению уголовно-правовых конфликтов между с учетом особенностей имплементации института медиации сторонами в отдельных странах СНГ, а также научно-обоснованных рекомендаций по совершенствованию института медиации на современном этапе..

Методологическую основу исследования составляют общие и частные научные методы, а также метод синтеза, формально-юридический метод исследования, метод системно-структурного анализа, сравнительно-правовой метод, Практически на всех этапах исследования для обеспечения достоверности выводов и предложений использовались общелогические методы (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия).

Полученные результаты и их новизна определяется тем, что диссертационное исследование представляет обусловлена тем, что диссертационная работа является одним из первых комплексных исследований, в которой на основе теории концепции восстановительной юстиции представлен правовой институт медиации в контексте современных тенденций его развития и сравнительного анализа действующего уголовно-процессуального законодательства в отдельных странах СНГ.

Степень использования или рекомендации по использованию заключается в том, что практические рекомендации могут быть использованы в деятельности медиаторов, адвокатов по урегулированию юридических споров и осуществлению примирительных процедур, а разработанные рекомендации позволяют оптимизировать деятельность других активных участников

уголовного судопроизводства, которые вовлечены в процедуры медиации и принимающих решения в рамках альтернативного уголовного преследования.

Область применения: уголовный процесс, криминалистика, оперативно-розыскная деятельность

RESUME

of the Thesis for specialization 12.00.09 in criminal procedure, criminal science; operational investigations; of Kyrgyzbaeva Gulshayyr Akmatzhanovna "Institute of mediation in criminal proceedings of the Commonwealth of Independent States (CIS)"

Keywords: mediation, restorative justice, justice, reconciliation, procedure, conflict, criminal procedure legislation, mediation procedures, principles

The object of the study is the social relations that develop in criminal procedural activities in the settlement of a criminal conflict between the parties through the use of mediation procedures at all stages of criminal proceedings.

The subject of the study were: 1) norms of the criminal procedure legislation of certain CIS countries and foreign states regulating issues of conciliation procedures; 2) normative acts of the CIS countries serving as the legal basis for the application of mediation to resolve disputes and assistance in protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens; 3) scientific research in the field of restorative justice and mediation; 4) law enforcement material practices for the resolution of criminal law conflicts.

The purpose of the dissertation research is to develop an effective mechanism for conducting mediation procedures to resolve criminal law conflicts between, taking into account the specifics of the implementation of the institute of mediation by the parties in certain CIS countries, as well as scientifically sound recommendations for improving the institute of mediation at the present stage..

Research methods is made up of general and private scientific methods, as well as the synthesis method, the formal legal research method, the method of system-structural analysis, the comparative legal method, and at almost all stages of the study, general logical methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy) were used to ensure the reliability of conclusions and proposals.

The obtained results and their novelty are determined by the fact that the dissertation research is due to the fact that the dissertation work is one of the first comprehensive studies in which, based on the theory of the concept of restorative justice, the legal institute of mediation is presented in the context of modern trends in its development and a comparative analysis of the current criminal procedure legislation in certain CIS countries.

The degree of use or recommendations for use lies in the fact that practical recommendations can be used in the activities of mediators, lawyers for the settlement of legal disputes and the implementation of conciliation procedures, and

the recommendations developed will optimize the activities of other active participants in criminal proceedings who are involved in mediation procedures and decision-makers in the framework of alternative criminal prosecution.

Scope of application: criminal procedure, criminalistics, operational investigative activities